

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Ručení za závazky

v českém zemském a městském právu

do počátku 17. století

Plzeň, 2018

Zpracoval: Štěpán Skopový

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů a literatury.

V Plzni, 20.března 2018

Štěpán Skopový

Poděkování:

Děkuji touto cestou vedoucímu diplomové práce JUDr. Antonínu Lojkovi Ph.D., za odborné vedení, vstřícnost, trpělivost při vypracování této práce, za cenné rady a připomínky, a to nejen při vypracovávání diplomové práce, ale po celou dobu mého studia.

Obsah

Úvod	1
1. Ručení osobní svobodou – Ležení, dlužnické vězení	4
2. Ručení ctí – Lání pro peníze	20
3. Rukojemství	23
4. Ručení majetkem – Zástava	27
4.1. Zástavní právo smluvní	29
4.1.1. Zástava movitostí	29
4.1.2. Zástava nemovitostí	30
4.1.3. Zástava královských důchodů	31
4.2. Další druhy zástavního práva	33
4.2.1. Zástavní právo soudní	33
4.2.1.1. Vzdání	33
4.2.1.2. Zvod	36
4.2.2. Zástavní právo svépomocné	39
4.2.3. Zástavní právo ze zákona	41
Závěr	49
Resumé	52
Seznam použité literatury a pramenů	55

Úvod

V českém zemském a městském právu můžeme sledovat poměrně dlouhý vývoj u ručení za závazky. K pochopení pojmu ručení v českém zemském a městském právu je třeba se zabývat prvotním pojmem obligace. Ve smyslu římského práva české právo pojem obligace neznalo.

Římské zástavní právo jak exekuce, tak smluvní právo spočívalo na jiných základech než pozdější středověké právo. V nejstarších dobách římská exekuce byla založena na veřejné dražbě nemovitých a movitých věcí. Dlužníku byla také povolena určitá lhůta k zaplacení. Teprve až po marném uplynutí lhůty se vydal na žádost věřitele rozkaz k zabavení dlužníkovy jmění.

Smluvní zástava v římském právu měla čtyři formy. Nejstarším způsobem byla praeditura, která úzce souvisela s římským finančním systémem. Při najímání cel byla při uzavření smlouvy dávana tím způsobem, že byli postaveni rukojmí, kteří za dodržení smlouvy ručili státu celým svým majetkem. Druhý způsob – fiducia, byla vlastně podmíněčným převodem vlastnictví. Převod se činil mancipací nebo injurecessí. Věc se pak měla remancipovat jakmile byl zaplacen dluh. Třetím způsobem zástavy byl pignus, při kterém se vlastnictví nepředávalo, nýbrž jen držba. Tu měla smlouva jen obligační platnost a poskytovala sice možnost věc zadržet, nikoliv však jí prodat. Čtvrtý způsob pak představovala hypotéka, která ale nebyla formální smlouvou, nepřeváděla držby a poskytovala možnost prodeje.¹

Římské právo institut ručení za závazky u nás ovlivnilo, zejména vydáním Práv městských království českého, jejímž autorem byl Kristián z Koldína, a jejichž ustanovení jsou římským právem prodchnuta. Mezi další cizí práva, která ovlivnila u nás jednotlivé formy ručení za závazky (alespoň v počátcích jejich vývoje) patřilo i zástavní právo německé.

Německé zástavní právo se rozlišovalo na smluvní a soudní. Při exekuci byly nejdříve brány movitosti, pak plody a naposled nemovitosti. Jiné bylo řízení u movitých věcí a jiné bylo řízení u nemovitých věcí. Soudní řízení o movitých

¹ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 1-2.

věcech začínalo zabavením a trvalo třikrát osm dní, v nichž třikráte se činila výzva k zaplacení. Poté byl dlužník ještě jednou vyzván, a pokud nezaplatil, movitá věc propadla věřiteli. V případě nemovitostí tvořilo počátek soudní exekuce tzv. zabavení, kterým byl dlužník zbaven svého dispozičního práva. Poté následovala trojí výzva k zaplacení a nakonec uvedení v držbu a vlastnictví. V pozdější době i zde nastoupil prodej.²

Také smluvní německé právo zástavní bylo jiné u nemovitostí a movitostí. Movitosti byly zastavovány s předáním držby a to tak, že zástava byla zároveň provizorním plněním. Dlužník sice měl právo zástavu vyplatit, ale věřitel nemohl toho požadovat. V pozdější době byla zástava movitosti pouze acesorní k hlavnímu právnímu jednání, tj. dřívější užívací právo věřitele již nemohlo uplatnit, avšak nabyl práva prodeje.

Zástavní právo smluvní, v případě nemovitostí, bylo ještě propracovanější než u zástav s movitostmi. Rozlišovala se zde zástava s držbou a zástava bez držby. Zástava s držbou nebyla acesorní, nýbrž byla provizorním plněním, nebyla vedle plnění, nýbrž na místo něho, a věřitel neměl možnost, aby dlužníka přinutil k plnění. Mohl sice věcně věc užívat, ale více oprávnění neměl. Druhá forma zástavy bez držby byla již vyvinutější a předpokládala právo prodeje.³

V našich zemích se právní vztah mezi dlužníkem a věřitelem rozlišoval na dluh a ručení za dluh. Ručení byla skutečnost, že určitá osoba nebo věc byla určena k tomu, aby uspokojila věřitele. Ve středověkém právu se setkáváme s následujícími formami ručení: ručení osobní svobodou, ručení ctí, ručení majetkem a s rukojemstvím.

Ručení osobní svobodou představoval institut, jehož nejstarší podoba byla spojena se zotročením dlužníka věřitele. Dlužník, který se ocitl v prodlení, se stal věřitelovým vězněm. Ze smlouvy mezi věřitelem a dlužníkem vyplývalo, že se musí dlužník při neplnění dluhu dostavit na určité místo a tam setrvat do doby, než bude dluh splněn. Často se stávalo, že si dlužník za další peníze najal třetí osobu a tato šla místo něj do dlužnického vězení.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 3-4.

Ručení ctí bylo někdy nazýváno také jako lání pro peníze. V praxi to znamenalo, že když dlužník nesplnil závazek, přišel o svou čest a s ní i o svou právní subjektivitu. Tento způsob ručení byl ve středověku velice obvyklý a rozšířený a smyslem bylo napadnout čest dlužníka, který je v prodlení. Obyčejové právo upravovalo výroky, které mohl věřitel provolávat na adresu dlužníka při různých shromážděních. Mohl je vyvěsit v písemné formě – tzv. lací listy.

Rukojemství představovalo velmi častý způsob zajištění závazku. Do závazku přistupovala další osoba, tzv. rukojmí či ručitel, která se zavazovala s dlužníkem splnit závazek vůči věřiteli. V počátcích vývoje tohoto institutu se mohl věřitel obrátit na ručitele jako na prvního, v pozdější době se ručení rukojmího stalo subsidiárním. Z rukojemství byly některé osoby vyjmuty a nesměly ručit.

Ručení majetkem bylo nejfrekventovanější formou ručení za závazky. V podstatě se jednalo o zástavní právo v dnešní podobě a zástavou se mohly stát movitosti i nemovitosti. U nemovitostí se rozvinula zástava s držbou a bez držby. U movitostí existovala zástava propadná, což mělo za následek propadnutí celé zástavy bez ohledu na její hodnotu. Dále bylo možné dojednat zástavu prodejnou, kdy se předmět zástavy prodal, a hodnota, která převyšovala dluh, byla vrácena dlužníkovi.

Z výše uvedeného, cílem diplomové práce je představit podrobněji tyto typy ručení za závazky v zemském a městském právu a jejich postupný vývoj. Zároveň budou předloženy jednotlivé právní předpisy s touto problematikou související a popř. proveden jejich juristický rozbor.

V případě zemského práva se jedná o právní knihy, především Knihu Rožmberskou, Tovačovskou a Drnovskou, dále jednotlivá zemská zřízení a sněmovní usnesení. Z městského práva se bude jednat o kodifikaci městského práva od Pavla Kristiána z Koldína – Práva městská království českého z roku 1579.

V neposlední řadě bude věnována také pozornost rozdílnostem mezi právem zemským a městským.

1. Ručení osobní svobodou – Ležení, dlužnické vězení

Zemské právo

Ručení osobní svobodou - ležení nám představovalo jednu z forem ručení dlužníka za závazky. Institut ležení představoval smluvní omezení osobní svobody. Zakládal se na smlouvě mezi věřitelem a dlužníkem a spočíval v tom, že insolventní dlužník se musel na vybídnutí věřitele dostavit na určité místo (budovy, většinou hostince) i se svými služebníky, a tam tak dlouho pobývat, dokud nezaplatil dluh. Někdy za dlužníka „leželi“ osoby, které k tomu dlužník za úplatu najal.

V českých zemích se počet případů ležení začíná rozrůstat od druhé poloviny 13. století, avšak nejde zde ještě o dokladování domácího práva, nýbrž práv cizích, kterých se užívalo proto, že institut ležení byl pro smluvní strany výhodný a zároveň že tak zacelovala mezera v domácím právu. V této době ještě neexistoval domácí předpis, a pokud lze soudit z dochovaných materiálů, neexistovalo ani zvykové právo o ležení.⁴ V této době existoval jediný právní předpis německého práva a to prosté ustanovení Saského zrcadla (Sachsenspiegel). Ve 14. století se objevují první případy ležení také na Moravě. Od této doby se případy ležení na Moravě vyskytují ve větší míře než v Čechách.

Příchodem Lucemburků na český trůn ve vývoji institutu ležení nastává nová doba. Český král Jan Lucemburský velmi rád užíval smlouvy pod ležením, dokonce sám se tímto institutem zavazoval. Tento zvyk si přinesl ze své vlasti, kde ležení ve 14. století bylo již velmi rozšířené. Jan Lucemburský se velmi často zavazoval jako rukojmí nebo nechával za sebe ručit jiné. Tak se dělo nejen v českých zemích (např. v Praze či Znojmě) ale i v cizině (např. v Trevíru, Kolíně nad Rýnem).⁵

Takto ho následoval i jeho syn Karel IV., kdy se zavázal pod ležením spolu s otcem roku 1330, nebo pak i sám jako markrabí a později jako král a císař, avšak již ne tak často jako jeho otec Jan Lucemburský.

⁴ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 15.

⁵ Tamtéž, s. 16-17.

Ve 14. století se institut ležení naplno projevuje i v našich zemích, kde se dosud vyskytovaly pouze ojedinělé případy. Vliv tohoto institutu lze rozpoznat ze zápisu v nejstarší pražské knize z r. 1310.⁶ Mezi ostatními zápisy o právech v tomto statutu pražských měšťanů je obsaženo i ustanovení o ležení značně již vyspělé oproti ostatním u nás dosud obvyklým předpisům, které byly orientovány na určitý obvyklý případ. Ustanovení tohoto statutu o ležení mělo obecní charakter a určovalo povinnosti a práva rukojmí. Bylo tedy obecnou normou a vlastně prvním obecným předpisem u nás. Je zcela zřejmé, že tato norma vycházela z cizích vzorů a není jistě bez významu, že se objevuje ve městě. Samotné ustanovení bylo napsáno německy.

V Čechách se institut ležení omezoval především na případy, kde byli účastníky osoby panovnického rodu, zatímco na Moravě se vyskytovala spousta případů, kde smlouvami s ležením se zavazovaly osoby jak světské tak duchovní. Hojnější užívání ležení na Moravě je možné vystopovat z dob působení olomouckého biskupa Bruna, pocházejícího z německého rodu, který přinesl na Moravu i zvyky své vlasti.⁷

Také kolonizace německého obyvatelstva na Moravě přispěla k rozšíření institutu ležení. V podstatě skoro celé okolí Olomouce a Opavska bylo záhy osídleno německými kolonisty, kteří přinesli do naší země nové právní zvyky, v některých případech dokonalejší než naše domácí právo.⁸ To byl důvod, kdy se institut ležení začal zde rychle ujímat a značně šířit.

V Čechách tomu bylo naopak. Institut ležení se zde šířil poměrně těžko a jeho případy se omezovaly pouze na úzký okruh osob. Dalším důvodem bylo, že v Čechách existovalo již deskové zřízení, zatímco na Moravě instituce zemských desk se vyvíjela daleko pomaleji. Proto bylo na Moravě žádoucí najít jiný utvrzovací prostředek, a proto na Moravě jsou tak časté případy při smlouvách trhových, směnách, darováních, zápůjčkách, spolcích apod., kdežto v Čechách byly

⁶ Viz RÖSSLER, E. F. *Das Altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhunderte*. Praha 1845, s. 10.

⁷ HANEL, J. J. *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha: Jednota právnická, 1874, s. 87.

⁸ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 17.

již zemské desky v plné platnosti a nebylo třeba hledat utvrzovací prostředek v ležení.⁹

Na základě těchto výše uvedených skutečností došlo k tomu, že v Čechách byl rozvoj ležení zvolněn a ani na konci 14. století se na jeho pozvolném vývoji nic neměnilo. Král Václav IV. se zavázal k ležení pouze jednou a to do Drážďan ve smlouvě o příměří s míšeňským markrabětem Vilémem I.¹⁰

V období husitského revolučního hnutí, kdy byl znesnadněn přístup k zemským deskám, nabyla listina většího významu a zároveň byl také hledán prostředek k utvrzení právních smluv. Institut ležení se tak začal ujímat více než v předcházejících obdobích. Ležení začalo hrát roli prozatímního zabezpečení platnosti smlouvy. Husitské války tak institutu ležení výrazně napomohly, avšak tato doba nepřinesla nějaké nové formulace, nýbrž se přidržela starých osvědčených vzorů.¹¹

Roku 1437 byl vložen do zemských desk obecný náleze,¹² který byl reglementační povahy. V tomto nálezu hned v jeho úvodní části se pravilo, že ten kdo ležením se zavázal, má je vykonat („o lezenie, že má býti ležáno“). Zemské neboli šlechtické právo zde vlastně poprvé jasně uznalo, že tento způsob závazku a nepochybně imperativně vyřčená první věta měla zamezit všem dodatečným odporům zavázaného. Tím tak byl uznán institut ležení zemským právem a byla mu odejmuta povaha práva cizího.

V následujícím období bylo ležení velmi časté. Avšak chování osob v ležení často zavadalo důvod k vydávání opatření proti ležení, která přímo zakazovala výkon ležení. Např. roku 1473 pražský sněm „stavil ležení až do sv. Havla“ téhož roku. Většina dalších zákazů nebyla ale časově omezena a směřovala proti všem krčmám, kde se osoby v ležení vyskytovaly. Ležáci, kteří pak byli v těchto krčmách

⁹ Srv. RANDA, A. *Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných, hlavně v Čechách a na Moravě*. Praha 1870, s. 11.

¹⁰ STIEBER, M. *České státní smlouvy: historický nástin*. (Od Přemysla Otakara II. do založení říše Habsburské). Díl I. Praha: Bursík&Kohout, 1910, s. 308.

¹¹ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 19.

¹² Nález otištěn v *Archiv Český II*, Praha 1842, s. 387-388. Viz <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=793&page=388>. Nahlíženo 29.10.2016.

přistižení i s jejich přechovávači mělo být naloženo jako s cizinci a měli být vydány hejtmanovi.¹³

V 15. století se setkáváme s písemným zachycením institutu ležení např. v právní knize Tovačovské. Zde byla tomuto institutu věnována pozornost v několika kapitolách. K nejvýznamnějším ustanovením patřilo ustanovení pod názvem „O obyčejném ležení“ a „Kterak do ležení obsílati se má“. Kniha Tovačovská mimo jiné uvádí i předpisy o lacím listu na rukojmí, když by rukojmí „nevlehli“. Předpisy o ležení zkráceně převzala další právní kniha Drnovská. Obě tyto právní knihy vydané na Moravě měly velký význam na další vývoj ležení. Veškerá ustanovení pozdějších zřízení opakují předpisy knihy Tovačovské, s nepatrnými změnami, doplňky či výpustkami, takže normy o ležení byly v podstatě pořád stejné.¹⁴

V Čechách Zemské zřízení vladislavské z roku 1500 nepřineslo také nic nového, nýbrž uzákonilo pouze staré nálezy. Byl to např. nález zapsaný v zemských deskách z roku 1437, který byl již výše nastíněn, a který beze změn přešel do zemského zřízení. Následující zemská zřízení z roku 1549 a 1564 dala přesné předpisy pro ležení.

Zemské zřízení z roku 1549 zakotvuje institut ležení zejména v článku Q 30, kde je stanoveno,¹⁵ že „Má býti ležáno, kdož upomíná k listu plnění, anebo k obnovení listu, ten nemá ležeti než sám druhý se dvěma koňmi, aneb místo sebe poslati též samého druhého se dvěma koňoma, dokudž rukojmě nevlehnu. Ale když rukojmě vlehnu, tehdy ten, kdož k listu upomíná nemá ležeti; a tráveno nemá býti veyše, než sám druhý se dvěma koňoma patnácté grošov přes den a přes noc; a též, kdož by leželi, nemají veyše ležeti“.

V článku Q 31 bylo pak řečeno,¹⁶ že „O škody jest zřízeno, aby byly řádně ukazovány, a veyše aby nebylo škod počítáno i s ležením ani bráno přes listinu, než

¹³ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 20.

¹⁴ Tamtéž, s. 22.

¹⁵ Článek Q 30 Zemského zřízení z roku 1549. Text převzat z JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Všehrad, 1882, s. 329.

¹⁶ Článek Q 31 Zemského zřízení z roku 1549. Text převzat z JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Všehrad, 1882, s. 329-330.

jak jistina jest; leč by koho nemohl pohnati před purkrabí pro neřád, jestli že by v zemi byl, tu dobývati muož a upomínati předse z svého, vedlé starodávniho obyčeje. Pakli by neřád v zemi byl a práva nešla: tehdy ten, kdož by peněz puojčiti chtěl, muož sobě list kázati s výminkami udělati jakž se komu zdáti bude, pod pokutami, a ten, kdož se zapíše, tak všemu jest povinen dosti učiniti.“

V zemském zřízení z roku 1564 se s institutem ležení setkáváme v článku O 25-27.

Článek O 25 je zcela totožný s článkem Q 30 Zemského zřízení z roku 1549, dokonce na něj odkazuje. V tomto smyslu není tedy nutné článek opět představovat.¹⁷

V článku O 26 je pak zakotveno:¹⁸ „Jestliže by na koho vlehli, a on že by chtěl peníze dáti a věřitel by jich přijíti nechtěl, pro některau věc: tehdy ten, na kohož by ležáno bylo, polože jistinu i s úroky a s proležaným, vyčta je před hospodářem i zapečet', a daj je hospodáři schovati; bude-li pak přesto ten déle ležeti, sám ty škody zaplatiti má.“

Článek O 27 je opět totožný s článkem Q 31 Zemského zřízení z roku 1549. Opět i zde je na něj odkazováno.¹⁹

Na Moravě se zákonná úprava ležení projevila v přijetí zemského zřízení roku 1535. Avšak ani to nestačilo proti ležákům, kteří se dávali pohodlně živit na cizí útraty a pro které se ležení stávalo zaměstnáním. Roku 1573 panovník na olomouckém sněmu výslovně požádal stavy, aby zanechali tohoto způsobu vymáhání dluhů, avšak přesto ležení zůstalo v platnosti. Jen ti, kteří by nechtěli „vlehnouti“ měl napomenout hejtman, a pokud by neuposlechli, měli být pohnáni před zemský soud, který je odsoudil k trestu, po kterém museli podstoupit ležení. I přes neshody o ležení mezi moravskými stavy došlo k tomu, že nařídili zemským úředníkům a soudcům, aby připravili nějaký návrh pro sněm ohledně otázky ležení.

¹⁷ Viz článek O 25 Zemského zřízení z roku 1564. JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Věšhrd, 1882, s. 649.

¹⁸ Článek O 26 Zemského zřízení z roku 1564. Text převzat z JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Věšhrd, 1882, s. 649.

¹⁹ Viz článek O 27 Zemského zřízení z roku 1564. JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Věšhrd, 1882, s. 649-650.

Jelikož ze strany zemských úředníků a soudců nebyl žádný návrh vypracován, roku 1590 stavové zvolili speciální komisi, která měla připravit návrh ohledně ležení, zejména komisi bylo navrhováno, aby si vzala příklady ze zemí, kde ležení bylo již odstraněno. Tato komise a po ní další nic konkrétního nepřinesly a v případě nové redakce moravského zřízení z r. 1604 se v ustanovení o ležení také nic nezměnilo.²⁰

V Českých zemích Obnovené zřízení zemské z roku 1627 a poté jeho aplikace pro Moravu roku 1628 pro institut ležení znamenalo jeho zánik, neboť v tomto právním předpisu není o ležení ani zmínky.

Dodejme ještě, že závazek ležením se nikdy nevyskytoval samostatně, nýbrž vždy byl utvrzovacím prostředkem k jinému závazku. V Čechách a na Moravě lze rozlišovat mezi předměty ležení dvě skupiny podle povahy právních jednání. Jednak šlo o předměty práva veřejného a jednak práva soukromého.

V případě první skupiny v oblasti práva veřejného co do počtu případů zaznamenáváme menší frekvenci oproti skupině druhé a lze i vyslovit pochybnost působení českého práva. Příkladem těmto veřejnoprávním jednáním byly cizí státní smlouvy. Ležení v nich vystupovalo jako utvrzovací prostředek, aby bylo vynuceno plnění smlouvy.²¹

Jako příklad lze uvést smlouvu z 12. září 1277 mezi Otakarem II. a Rudolfem nebo smlouvu mezi Václavem II. a odbojnou stranou. Podobně později smlouvu o příměří sjednal dvakrát Václav IV. a stvrdil ji ležením. Poprvé to bylo 27. října 1391 s míšeňským markrabětem Vilémem, kde leženo mělo být v Drážďanech v případě porušení míru a podruhé lužické šestiměstí slibovalo zachovat příměří mezi Václavem a míšeňskými markrabaty do 6. ledna 1409 na základě smlouvy z 16. října 1408. Ležením v tomto případě měla být pojištěna náhrada škod.²²

Druhá skupina právních jednání, která byla utvrzována ležením, spadala do práva soukromého. Nejčastějším případem byla smlouva o zápůjčce, kde se

²⁰ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 22-24.

²¹ STIEBER, M. *České státní smlouvy: historický nástin*. (Od Přemysla Otakara II. do založení říše Habsburské). Díl I. Praha: Bursík&Kohout, 1910, s. 68-69.

²² ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 27.

uplatňovalo ležení. Forma ležení pro zápůjčku byla velmi jednoduchá. Dlužník nebo rukojmí slíbili věřiteli, že mu splatí do určité doby dlužnou sumu i s eventuálními úroky hotově. Kdyby tak dlužník neučinil do této lhůty, měl věřitel právo dlužníka a rukojmího upomínat a kdyby ani potom jeho výzvě nevyhověli, měli ti, kteří byli ve smlouvě označeni a jež si z označených věřitel vyvolil, nastoupit ležení a v něm setrvat dokud dlužník nezaplatil.

Avšak nejen soukromoprávní jednání, nýbrž i správní akty, zejména finanční byly potvrzovány ležením. Z finanční správy, resp. bernictví jsou známé případy, kde ležením bylo stvrzeno správné odvádění desátků.²³

Podle smluvních ustanovení do ležení mohl nastoupit dlužník sám, nebo dlužník se svými rukojmími, nebo pouze rukojmí samotní. Nejčastější způsob, který nakonec úplně ovládnul, bylo, že do ležení nastoupili – hovořilo se vlehli – pouze rukojmí. Zde je taktéž na místě zaobírat se terminologií jak se rukojmí zavázání ležením označovali. U nás se označovali jako „rukojmí“ ale velmi často se připojoval dodatek „s ním i za“ vztahující se na dlužníka.

Také je nutné se zmínit o výrazu ležák. Takto byli označováni rukojmí, zavázání k vlehnutí z počátku v lidové mluvě, avšak tento výraz se natolik vžil, že z lidového žargonu a koncem 16. století a počátkem 17. století se stává z původního vulgarismu úřední označení. Neslušné chování rukojmích, jejich zahálčivý život, časté šarvátky, končící rvačkami zvláště tehdy, kdy skoro řemeslně se nabízeli do ležení lidé potulní a bez zaměstnání, jak výstižně svědčí slova samého Žerotína, dali jménu příchut' hanlivou.²⁴

Ani rukojmí nemuseli osobně vlehnouti. Smlouva mohla připustit i zastoupení. Obyčejně později posílali movitější rytíři za sebe do ležení své panoše nebo syny, aby tak poznali rytířský způsob života. A stejně tak jako se mohl rukojmí v některých případech dát zastoupit někým jiným, mohlo být součástí smlouvy i ustanovení, aby za zemřelého rukojmího byl dosazen nový rukojmí. Podmínkou zde bylo, že rukojmí byl stejně jistý jako dřívější a pravidelně byla i stanovena lhůta,

²³ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 32.

²⁴ Tamtéž, s. 34.

do níž nový rukojmí měl být vyhledán. Takovéto případy náhrady za rukojmího zemřelého byly velmi časté.²⁵ Uvedme zde alespoň jeden případ:²⁶ „...Také jestliže by kterého z nás rukojmí Bóh smrti neuchoval, tehdy my, kteříž ostanem živi, slibujuem jim pod svrchupsaným ležením jiného dobrého a tak movitého v měsieci po jeho smrti na jeho miesto nastaviti a list obnoviti....“

Počet rukojmích byl velmi kolísavý. S největší pravděpodobností strany uvažovaly každý individuální případ zvlášť a podle okolností a svého volného uvážení počet rukojmích stoupal či klesal.²⁷ Pakliže bylo více rukojmích, o tom kdo z nich nastoupí dříve či později do ležení, kdy a v jakém období rozhodovalo zpravidla ustanovení smlouvy. Ležením mohl být povinen kdokoliv, ale nejsou dochovány případy, že by ležením byla zavázána žena. Ležení bylo příliš hrubé a nedůstojné ženy a nesrovnávalo se s tehdejšími názory na ženu. Samotný tento způsob byl svázan s rytířským životem a právě rytířství pozvedalo úctu k ženě, než by ji smělo takto ponížit. Toto lze vnímat pravděpodobně, jako důvody proč ženy se nezavazovaly pod ležením. Lze to vnímat jako ryze českou anomálii, neboť v Německu ležení žen bylo nejen přípustné ale zcela obvyklé a jsou známy i případy z Itálie.²⁸

Kromě této výjimky co do pohlaví se mohly ležením zavázat veškeré svobodné osoby bez rozdílu stavu. V prvé řadě samotný panovník se zavazoval ležením. Nejednou se ležením zavázal Jan Lucemburský. Také královské rodině blízcí markrabí moravští se zavazovali ležením, jako tomu bylo např. v případě Karla IV. či Jošta Lucemburského. Samozřejmě toto posloužilo jako příklad pro šlechtu, které jejich vzoru následovala. Stejně jako šlechta světská tak i šlechta duchovní nastupovala do ležení.²⁹

V neposlední řadě mohl do ležení nastoupit samotný věřitel. V žádném případě zde nešlo o nějaký závazek ze strany věřitele, ale o jakési jeho oprávnění, aby sám ležením způsobil dlužníkovy škody. Vývoj tohoto způsobu ležení lze

²⁵ Tamtéž, s. 34-35.

²⁶ Převzato z Archiv Český XIV. Praha 1895, s. 541. Viz http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=10&bookid=821&page=541&action_button.x=0&action_button.y=0 . Nahlíženo 28.10.2016.

²⁷ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 35.

²⁸ Srv. tamtéž, s. 36.

²⁹ K problematice ležení duchovních podrobněji, tamtéž, s. 36-37.

nastínit v následujících rysech: ležení původně představovalo omezení osobní svobody dlužníka, avšak tím mu bylo znemožněno nebo znesnadněno zaplacení luhu a proto výkon ležení se postupem doby výlučně přesunul na rukojmí. Tím se přestal klást důraz na omezení osobní svobody a pozornost byla zaměřena na majetkovou stránku ležení, neboť tímto neměl být dlužník omezen na svobodě, nýbrž měl být přiveden pod pohružkou majetkové škody k rychlému zaplacení dluhu. Avšak tím záhy začal obstarávat funkci rukojmích někdo jiný bez nebezpečí, že by byl k ležení dohnán pod různými tresty jako bylo lání,³⁰ exkomunikace, interdikt, vypovězení apod. Tím se nejvhodnější osobou jevil sám věřitel, a z ležení osobního se stávalo ležení majetkové.³¹

Tento druh ležení byl velmi rozšířen ve francouzském právu, a dále zejména ve Švýcarsku v druhé polovině 15. století a 16. století. Věřitelovo ležení je také doloženo i v Polsku.³² Taktéž i u nás jsou doloženy případy věřitelova ležení. Např. z roku 1436, kdy Jakoubek a Jan z Vřesovic, kteří postoupili obec Bílinu Albrechtovi, Hanušovi a Týmovi z Koldic. Správu a bezvadný převod potvrdili základem 6 000 kop grošů a 12 rukojmími, kteří měli vlehnout v případě potřeby obvyklým způsobem. V listině bylo také připomenuto, že kdyby věřitelé „... se nás rukojmí k ležení doupomínati nemohli, tehdy jim dáváme tiemto listem plnú moc, aby oni sami vlehli a nás k ležení a ku plnění napomínali. Což by kolivěk proleželi, to má býti naše škoda a ne našich věřitelův“.³³

V pozdější době bylo ležení věřitelovo přímo zakotveno v ustanovení článku 382 Vladislavského zřízení zemského z roku 1500, kde bylo stanoveno následující:³⁴ „Item, o lezenie, že má býti ležáno, ktož upomíná k listu plnění anebo k obnovení listu, ten nemá ležeti než sám druhý se dvěma koňoma, anebo miesto sebe poslati též samého druhého se dvěma koňoma, dokudž rukojmě newlehnú. Ale když rukojmě wlehnú, tehdá ten ktož k listu upomíná, nemá ležeti,

³⁰ K tomu viz kapitola Ručení ctí - lání pro peníze.

³¹ DABKOWSKI, P. *Zaloga w prawie polskiem sredniowiecznem*. Lwow 1905, s. 45-46.

³² Tamtéž, s. 45-49.

³³ Převzato z Archiv Český XXVI, Praha 1909, s. 25. Viz <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=144&page=38>. Nahlíženo 28.10.2016.

³⁴ Čl. 382 VZZ z r. 1500. Text převzat z Archiv Český V, Praha 1862, s. 173-174. Viz <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=796&page=173>. Nahlíženo 28.10.2016.

a tráveno nemá býti výše, než sám druhý se dvěma koňoma 15 grošow přes den a přes noc; a též ktožby leželi, nemají výše ležeti.“

Odtud bylo opisováno ze zemského zřízení do druhého beze změny,³⁵ což nasvědčuje, že tento způsob sice byl obvyklý, avšak jinak dosti vzácný, neboť se do nějakých podrobností nevyvinul.

Typickým způsobem zavazování rukojmích k ležení byl rukojemský list, ve kterém rukojmí slíbili, že v určitou dobu, když budou vyzváni, vlnou na ustanovené místo a tam setrvají do té doby, než bude vypořádán hlavní závazek. V případě provedení ležení, rukojmí byli omezeni v pohybu, museli se zdržovat na určeném místě. Velmi často zde docházelo ke sporům mezi „ležáky“ a hospodáři daného místa, zejména o jídlo a pití. Hospodáři se snažili vytěžit z ležáků co nejvíce, dávali jim a jejich pacholkům málo jídla. To vedlo k tomu, že cena jídla byla stanovena na tři groše, stejně byla určena i dávka pro jejich koně. Dále byl vydán předpis, že ležáci musí zaplatit vždy za uplynulý čtvrt rok. Dodržování ustanovení z r. 1387 v pozdější době při stoupající ceně životních potřeb představovalo velké problémy. Na základě toho na stížnost hospodářů r. 1520 došlo k návrhům na opravu a r. 1550 tento ceník byl změněn. Zároveň byla snížena lhůta k zaplacení z čtvrt roku na šest neděl.³⁶ Pokud by hospodáři nedostali od ležáků plně zaplacené, mohli si vydobýt tento dluh prodejem jejich koní.

Pro otázku ležení neméně důležitá byla osoba zavazující stranu k ležení. Podle věřitele se zejména řídila volba ležení jako institutu toho kterého práva. Co do způsobilosti být stranou zavazující při ležení, lze říci, že byla totožná se způsobilostí k právním úkonům. Omezení platilo pouze pro židy, kteří nesměli zavazovat ležením křesťany.³⁷ Zavazující mohl být jak fyzická osoba, tak právnická osoba. V případě právnické osoby bylo nutné ve smlouvě stanovit, kdo je výkonným orgánem vůle právnické osoby a kdo za ní jedná. Např. za klášter

³⁵ Srv. čl. Q. 30. ZZ z r. 1549 a čl. O. 25. ZZ z r. 1564.

³⁶ BRANDL, V. Dobývání peněz dlužníků na rukojmích skrze ležení, lání a vyvolání. *Právník*. 1870, roč. IX., s. 486.

³⁷ Na základě úpravy židovských práv Vladislavem II. Jagelonským z roku 1497. Viz. RYBIČKA, A. *O právech a výsadách židův Českých*. Věstník české společnosti nauk, Praha 1875, sv. 6.

vystupoval převor jednající v se souhlasem konventu, za město purkmistr a konšelé, za pražskou univerzitu pražský arcibiskup jako její kancléř.³⁸

Mezi oprávnění zavazující strany náleželo i určení místa k vlehnutí. To mohlo být dvojí povahy, buď generální, nebo speciální. Při generálním určení byla volena za místo k vlehnutí zpravidla větší obec – město nebo městečko. Avšak ani ležení na hradech, zámcích, tvrzích nebo vsích nebylo vyloučeno. V případě volby speciálního místa, které bylo výrazně častější, šlo obvyčejně o konkrétní určení hospody nebo hospodáře v tom kterém městě vyznačeném již ve smlouvě.³⁹

Provedení závazku ležení nebylo vždy a všude jednotné. Původně bylo vázáno na přísahu, později již bez přísahy. Nejdůležitějšími činiteli v provedení ležení byl čas a místo.⁴⁰ Tyto činitelé, zejména otázka místa se stala později osudnou institutem ležení. Stále více se vrchnosti místa, kde mělo být ležení provedeno, obracela proti ležákům. Již roku 1437 byl vynesena a zapsána do zemských desk nález, aby upomínání listů bylo osvědčeno purkmistru a konšelům v tom městě, kde mělo být ležení vykonáno.⁴¹

Tento nález byl pak pojat beze změny do Vladislavského zřízení zemského z roku 1500:⁴² „Najjasnějšíe knieže a pán, pan Sigmund Římský a Český král, se pány na plném saudu ustanowili a za práwo nalezli, a Petr ze Zwieřetic a Jaroslaw Plichta z Žirotína panský potaz wynesli: O wšecy listy, že mnoho jest listuow starých i nowých w této zemi, ktožby koliwěk takowé listy měli až do dnešnieho dne, aby byli s nimi před purkrabí Pražským, a purkrabie Pražský aby je slyšel a saudil, jakož od starodáwna prawo bylo. A ktožbykoli po dnešní den měl které listy na penieze, aby jimi upomínal, nepropuštěje let od roku plnění; pakliby kto neupomínal a propustil tři léta a 18 nedělí od plnění roku na tom listu, aby takowí listowé i budúci listowé dále nižádné moci neměli. A takowé upomínání má býti osvědčeno purkmistru a konšeluom w tom městě, kdež ležení swědčí.“

³⁸ Jednotlivé příklady uvádí ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 40.

³⁹ Tamtéž, s. 40 a 46.

⁴⁰ K tomu podrobně ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 42-46.

⁴¹ Archiv Český II, Praha 1842, s. 387-388.

⁴² Čl. 381. Text převzat z Archiv Český V, Praha 1862, s. 173. Viz

http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=10&bookid=796&page=173&action_button.x=0&action_button.y=0. Nahlíženo 28.10.2016. Úplné znění nálezu se nachází v Archiv Český II, Praha 1842, na s. 387-388.

V těchto ustanoveních se tedy nacházely základy požadavku, že vrchnostem některých měst muselo být ležení oznamováno. Od počátku 16. století se tak činilo již v hojné míře, pravidelně od těch, kteří měli nastoupit do ležení. Prosba o povolení ležení byla adresována purkmistru a představitelům města.

Na rozdíl od Čech, kde bylo třeba povolení k vlehnutí, na Moravě se toto omezení vztahovalo pouze na osoby poddané, služebné, které nastoupily do ležení. Landfrýd z roku 1516, který byl přejet do usnesení zemského olomouckého sněmu, výslovně stanovil, že ležáci, kteří se v takovém poměru nalézali, nesměli vlehnout do měst, městeček, hradů nebo tvrzí bez ohlášení a vědomí zemského hejtmana. Z této povinnosti byli vyňati pouze ležáci za panovníka.⁴³ „Nižádný nejmá, dopouštěti lidem služebným v městech neb v městečkách, na hradiech nebo na tvrzích ležení bez vědomie a vohlášení hajtmana, kterýž vždycky v zemi jest, aby země skrze to ke škodě nepřicházela; leč by byli lidé krále JMti, kteréžby k své potřebě položití ráčil.“

V následujícím období stejnou zásadu a v podstatě ve stejném znění na Moravě přijal brněnský sněm r. 1518, dále zemská zřízení z let 1535, 1545, 1604 a sněm roku 1608.

V Čechách za místo ležení se nejčastěji jmenovala tato města: Praha, Plzeň, Čáslav, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Krumlov, Kouřim, Horažďovice, Litoměřice, Žatec, Chrudim, Vysoké Mýto, Roudnice nad Labem, Mladá Boleslav, Vlašim, Zruč, Přídolí. Na Moravě se jednalo o Brno, Olomouc, Jihlavu, Znojmo, Prostějov, Kroměříž, Moravské Budějovice, Jemnice, Jevíčko, Vyškov.⁴⁴

Pokud bylo možné volit mezi několika městy, pak šlo o to, komu příslušelo právo volby. Právo volby se vesměs zakládalo na smlouvě a mohlo být vyhrazeno jak straně zavazující, tak straně zavázané. Avšak zpravidla si toto právo vyhrazoval

⁴³ Landfrýd z 6. ledna 1516. Text převzat z Archiv Český XI, Praha 1892, s. 288. Viz http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=10&bookid=801&page=288&action_button.x=0&action_button.y=0. Nahlíženo 28.10.2016.

⁴⁴ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 46-47.

věřitel, kde má být ležení vykonáno. Pokud ve smlouvě bylo toto právo vyhrazeno věřiteli jako osobě právnické, vykonávali pak toto právo jednatelé v ní jmenovaní.⁴⁵

Vedle stanovení obce k vlehnutí bylo třeba ještě určit konkrétní místo pobytu zavázaného. Budovou, v níž byl dlužník nucen po čas ležení přebývat, byl nejčastěji hostinec, jak uvádějí české prameny „dům hospodáře“ nebo krčma, v němčině „hof“, „herberg“, v latinských textech „hospicium“. Původně krčma nebyla místem hanlivé pověsti. Např. v Polsku byla dokonce i místem soudů i sněmíků.⁴⁶ Také i okolnost, že v případě věřitelova prodlení, mohly být v hospodě uloženy peníze u hospodského, dokazovalo, že krčma nebyla původním významem místem nevalné pověsti a pobyt v ní nemohl způsobit újmu na cti pobývané osoby. Lze se domnívat, že právě nezřízený život ležáků nemálo přispěl k pozdějšímu jejímu výrazu. Velmi často pak bylo vyloučeno vlehnutí do domu, který trpěl zlou pověstí již ve smlouvě.⁴⁷

Že za budovu k vlehnutí byl určován jen dům řádný, takže zavázanému nebyla pobytem v něm způsobena újma na cti, nám dokazuje příklad z Prahy z roku 1354, kde se pravilo, že „dlužníci zavázaní k ležení mají vlehnouti do domu věřitele Oty, zetě Jana Velešína, povoláním hospodského, neb do jiného pražského domu ukázaného Otou“. Setkáváme se i s ležením ve vlastním domě dlužníkově nebo v domě věřitelově, jak bylo na výše uvedeném příkladu předesláno. Avšak k nejčastějším případům náleželo vlehnutí v cizím domě.⁴⁸

Ležení bylo zakončeno dvojím způsobem. V prvním případě bylo ze strany dlužníka plněno a tím věřitel dosáhl svého cíle. V případě druhém, kdy věřitel zaznamenal nezdar stíhání svého dlužníka ležením, přistoupil k prostředkům jiným, které ležení nahradily.

V prvním případě, kdy ležení se končilo normálním způsobem, bylo nutné, aby dlužník i rukojmí se vyrovnali se všemi, komu měli co plnit. Rukojmí byli povinni hospodskému, u kterého leželi, a jim opět byl povinen dlužník za všechny náklady a škody spojené s ležením.

⁴⁵ Tamtéž, s. 48.

⁴⁶ DABKOWSKI, P. *Zaloga w prawie polskiem średniowiecznem*. Lwow 1905, s. 29 a 40.

⁴⁷ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 48-49.

⁴⁸ Tamtéž, s. 49.

Je patrné, že rukojmí a s nimi zároveň dlužník byli vydáni všanc libovůle hospodáře, který jim často diktoval lichvářské ceny podle svého uvážení. To byl zároveň důvod, kdy již za markraběte Jošta se setkáváme s panským nálezem z roku 1387, kterým byl ustanoven jakýsi maximální ceník. V tomto nálezem se hovořilo, že hospodář má každému pánu dát za dva groše stolního jídla a pacholkovi za jeden groš. Pití pak denně k obojímu jídlu směli hospodáři počítat nejvýše tři groše. Zároveň v nálezem bylo pamatováno na to, aby nejvyšší ceny nebyly na úkor kvantitě a kvalitě jídla a pití. Proto bylo stanoveno, že hospodský má dát jídlo s dostatkem takového piva, jehož máz stál dva haléře čítaných dvacet čtyři na jeden groš. Nález také stanovil podmínky krmení koňů ležáků. Hospodský měl povinnost dát každému koni na den a noc půl měřice ovsa a sena za půl groše. Nález se zabýval i otázkou hygieny. Za lázeň pro pána nebo jeho služebníků, směl týdně počítat jeden groš.⁴⁹

V druhém případě zakončení ležení se nemuselo však stát tím, že věřitel dosáhl plnění, nýbrž bylo možné, že věřitel vida, že ležení minulo se cílem, použil jiných prostředků, které byly uznány zvykovým právem. Nešlo zde však o případy věcné exekuce, kdy věřitel se přímo domáhal svého práva, nýbrž se jednalo o prostředky, jimiž měl být dlužník přiveden ke splnění dříve, než na něj byla věcná exekuce uvalena.⁵⁰ Jednalo se především o vyvolání rukojmí, lání a braní na škodu v křesťanech a židech a již zmíněné věřitelovo ležení. Povahově se všechny tyto prostředky podobaly ležení.

Městské právo

Ručení za závazky osobní svobodou byl také i v městském právu velmi starým institutem a bývá pokládán za jednu z nejstarších forem ručení vůbec. Mezi jeho nejjednodušší středověké formy bylo, že se dlužník, který se ocitl v prodlení, stal vězněm věřitele. Pak mohl být dlužník zadržován věřitelem až do splnění svého dluhu.⁵¹

⁴⁹ Tamtéž, s. 51.

⁵⁰ Tamtéž, s. 53.

⁵¹ V této kapitole vycházím z KNOLL, V. Ručení osobní svobodou, ctí a vírou v právu městském. Stručný přehled. In: VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno:

Např. v brněnském městském právu k tomu docházelo buď na základě oboustranné smlouvy, nebo v důsledku soudního rozhodnutí. Věřitel měl pak držet dlužníka na bezpečném místě, tedy pevném a uzavřeném, a měl ho živit tak aby nezemřel. V mladším období měl věřitel možnost dlužníka umístit na své náklady do radničního vězení, a to po dobu 14 dní. Poté byl dlužník propuštěn, přičemž se musel pod přísahou zavázat, že svůj dluh bude splácet třetinou ze svého výdělku. Věřitel se však mohl hojit také na jeho majetku.⁵²

Možnost držet dlužníka v soukromém vězení s největší pravděpodobností i v důsledku nedobrych zkušeností s chováním věřitele vůči uvězněnému dlužníkovi, postupně ustupovala jeho umístování do obecního vězení. Podle Koldínova zákoníku nesměl již být dlužník vydán pro nezaplacený dluh do moci věřitele. Koldínův zákoník výslovně zakázal soukromá vězení. Dluh měl být vymáhán soudní cestou pod sankcí ztráty nároku. V případě, že dlužník nebyl schopen ve lhůtě šesti neděl od vydání rozsudku závazek splnit nebo se ohledně jeho splnění věřitelem dohodnout, mohl být zajištěn a umístěn do obecního vězení.

Dlužnické vězení bylo zpravidla pro měšťany umístěno na radnicích a bylo oddělené od vězení pro kriminální vězně. Dlužník, který byl uvězněný pro nesolventnost a chtěl se vyrovnat s věřiteli a dostat se tak z vězení, měl možnost převést na ně svůj majetek.⁵³ Pokud se dlužník ale zavázal plnit svůj dluh v hotovosti, mohl se do šesti týdnů vyručit, prodat své nemovitosti a až takto získanou hotovostí a nikoliv samými statky umořit dluh.⁵⁴

V kodifikaci městského práva se institut ležení neobjevil. Koldínův zákoník z roku 1579 tento institut nepřevzal. V městském právu nesměl být dlužník pro nezaplacený dluh vydán do moci věřitele, avšak mohl být vzat do vězení.⁵⁵

Masarykova univerzita, 2011, s. 22-26.

⁵² K tomu srv. také VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 168-169; FLODR, M. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (-1359)*. Brno: Matice moravská, 2001, s. 256.

⁵³ *Práva městská*, čl. G XI. Viz JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrd, 1876.

⁵⁴ *Práva městská*, čl. G XII. Viz JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrd, 1876.

⁵⁵ JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. Ke kodifikaci městského práva v Čechách. In: *Vývoj právních*

V Koldínově zákoníku bylo stanoveno, že „Kdož by se z osob svobodných do vězení pro dluhy dostal, ten v moc věřiteli svému vydáván býti nemá. Právem to nařízeno jest, aby ne osoba, ale statek věřiteli v jeho povinném dluhu zavázán byl.“⁵⁶

Vězení pro měšťany dlužníky většinou bylo zřízeno na radnicích a bylo oddělené od vězení pro ostatní vězně. Podle K. Malého za dlužníka, zejména za jeho život a zdraví, i tak právně odpovídal jeho věřitel.⁵⁷ Věřitel měl také právo se hojit na majetku svého dlužníka.⁵⁸ Vilém Knoll a Barbara Vykusová poukazují na to, že v magdeburské právní oblasti přežívala starší právní úprava,⁵⁹ podle které v případě, že dlužník svůj dluh uznal, ale neměl dostatečný majetek k jeho uhrazení, byl vydán věřiteli do jeho moci až do doby splacení dluhu. Věřitel byl povinen dlužníka živit a šatit a ručil za jeho zdraví a život.⁶⁰

kodifikací. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 257.

⁵⁶ Práva městská, čl. G IV. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁵⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945.* Praha: Leges, 2010, s. 136.

⁵⁸ Práva městská, čl. H XXVI. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁵⁹ Na rozdíl od Koldínova zákoníku.

⁶⁰ KNOLL, V., VYKUSOVÁ, B. Zajišťovací instituty městského práva ve světle Koldínova zákoníku. In: *Soukromé právo v proměnách věků: Sborník příspěvků z Letní školy.* Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 42.

2. Ručení ctí – Lání pro peníze

Zemské právo

Dalším zajišťovacím prostředkem ke splacení dluhu bylo lání.⁶¹ Prostřednictvím tzv. lacích listů se věřitel snažil přimět dlužníka k zaplacení dluhu. K lání docházelo obvykle tehdy, když tzv. ležáci (viz výše) leželi 15 dní a dlužník stále nezaplatil. Lání představovalo jakési zostření zajištění dluhu.

Podle zemského práva, konkrétně podle článku 102 Vladislavského zřízení zemského bylo zakázáno při lání hanět liknavého dlužníka na cti. Taktéž tomu bylo i v zemském zřízení z roku 1530, kde bylo v článku 100 zakázáno hanit druhého pro neplnění smlouvy.

V souladu s Vladislavským zřízením zemským, a zemskými zřízeními z let 1530 i 1548 musely lací listy obsahovat přiměřené výrazy jako např. „lhář pro peníze“. Pokud by lací listy přesahovaly zemským právem stanovené formulace, pak se věřitel podle zemského zřízení z roku 1530, článku 100 a zemského zřízení z roku 1549 článku E 34 urážky na cti. Obdobně tomu bylo i v zemském zřízení z roku 1564 v článku K 26, kde bylo stanoveno: „Aby žádný nehaněl pro neplnění peněz neřádnými a vymyšlenými haněními. Než jestli že by kdo kou plniti nechtěl, hled' jeho právem, a ne mocí, jakž od starodávna bylo.“

V případech zemského práva na Moravě, oproti zemskému právu českému, se setkáváme s pestřejší škálou povolených nadávek.⁶² Jako doklad nám k tomu poslouží kniha Drnovská, kde se nám dochovalo doslovné znění jednoho lacího listu.⁶³

⁶¹ Srv. k textu níže KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví. (Jak se dříve soudívalo.)* Praha 1967.

⁶² MALÝ, K. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století.* Praha: Univerzita Karlova, 1979, s. 208.

⁶³ BRANDL, V. *Knihy Drnovská.* Brno 1868, s. 77-78.

„Ladislav Vyšehradský z Vyšehradu žalují urozeným pánům a urozeným a tatečným rytířům a urozeným vladykám a moudrým a opatrným i též kněžím, řemeslníkům, sedlákům, kurvám, lotrům, šerhům, katům i všemu stvoření:

Na ty anebo na toho N. vyjebeného lháře – a to jmenem postav, zač jsou slíbili, za statek-li nebo o peníze, nebo o list, a pak je jmenuj jmenem jakožto tento nahořepsaný Ladislav je bude jmenovat dole: tím se spravíš – na Jiříka Turbousa z Valtic a na Pertulka z Sádku, kteřížto jsou mně slíbili za Bohuši Kepinu z Hofeřic za 10 kop groší, v kteréžto sumě byl jsem jemu prodal kůň a oni mi za to slíbili a měli mi tu sumu dáti o vánocích minulých a ještě mi nic nedali.

A já nahořepsaný Ladislav jsem tyto nahořepsané nešlechtné a lhářské rukojmě své o peníze psaním svým napomínal, aby svému slibu učinili a na poctivost svou aby pomněli, kdež jsem se toho doupomínati nemohl na zvyjebených lhářích o peníze, ješto já, jim věře, na jejich slib svůj kůň Bohuši Kepinovi z Hofeřic jsem dal a oni zvyjebeni lháři o peníze mně podle slibu svého dosti nečiní podnes: když nevěřím o nich jináče, než že jsou i jinými prvé též, jako mnů lhou, lhali o peníze a není jim na jejich slib hodno, nuzné vši svěřiti, neb více lhou než co dobrého jídají o peníze a nevěřím o nich jináče, že jiné živnosti nemají než tu, což sobě svou arcivyjebenu lží o peníze dovedou.

A protož já vás prosím všech stávů nahořepsaných, že se takových vystíhati ráčíte a budete, aby vás svými podvodnými sliby o vaše statky nepřipravili, jakož mně to učinili o peníze. A také prosím, kdožby tento list sňal, že jim anebo jednomu z nich jeho dodá. Dán etc.“

Obvykle byly lací listy vyvěšovány na městských pranýřích a tak se dostaly do širokého povědomí. Pokud dlužník nakonec zaplatil, nenesl na sobě žádnou hanbu. Zejména v období stavovského státu se soudní praxe často zabývala obsahem lacích listů a řešila, zda ještě jde o přípustné lání nebo již o urážku na cti.

Institut lání jako zajišťovací prostředek se příliš neosvědčil. Proto se zemské sněmy snažily o jeho zrušení. Např. český zemský sněm z roku 1574 se usnesl, že se lání pro dluhy nemá užívat, i když některé sněmy např. z roku 1604 tuto možnost

vymáhání dluhu připustily. V usnesení sněmu z roku 1604 se pravilo „a ty rukojmě, jestliže v těch dvou nedělích nevěhli, aneb se s věřiteli svými nesmluvili, tehdy je může tak upomínati, jakož od starodávna o peníze napomínati obyčej byl.“

Městské právo

Také v městském právu jako v právu zemském se nám objevuje institut ručení cti. Nesplnění takto zajištěného závazku představovalo ztrátu cti a dlužník tak při tom dával v sázku svou právní subjektivitu, o kterou by se ztrátou cti přišel.⁶⁴

Jednalo se o závažný závazek, jak bylo i připomenuto v Krátké sumě, vydané roku 1581, kde byl ve zkratce podán obsah Koldínova zákoníku. Tam se píše následující: „Předkové naši nežby měli nad závazky cti a víry své se zapomenauti, raději o hrdla přicházeli.“⁶⁵

Pokud dlužník nesplnil dohodnutý závazek, stejně jako v případě zemského práva, postupoval věřitel vůči dlužníkovi prostřednictvím tzv. lání, což bylo, jak výše již uvedeno, beztestné hanění dlužníka věřitelem právem povolenými nadávkami.

Prostřednictvím těchto nadávek prohlašoval osobu dlužníka za bezectnou. Mohl tak učinit ústně nebo písemně, a to formou rozesílání nebo vyvěšování tzv. lacích listů.⁶⁶ K zániku tohoto zajišťovacího institutu došlo koncem 16. století.⁶⁷

⁶⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 170.

⁶⁵ Práva městská, čl. J XL, odst. II.

⁶⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 170.

⁶⁷ KNOLL, V., VYKUSOVÁ, B. Zajišťovací instituty městského práva ve světle Koldínova zákoníku. In: *Soukromé právo v proměnách věků: Sborník příspěvků z Letní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 43.

3. Rukojemství

Zemské právo

Institut rukojemství se přibližuje dnešnímu ručení. V případě rukojemství ve středověku zaznamenáváme jeho právní vývoj. Z počátku rukojmí ručil na prvním místě a jednalo se tak v podstatě o spoludlužníka v dnešní podobě. Teprve až později musel rukojmí plnit až poté, co neplnil původní dlužník.

Jako rukojmí nemohli vystupovat např. vojáci, kněží, ženy s výjimkou manželek, které mohly ručit za své manžele, nedospělci a lide neosedlí, tj. ti obyvatelé měst, kteří v nich neměli žádnou nemovitost. Nejčastěji se rukojemství zřizovalo u zápůjčky, ale i pro zaplacení věna, které rodiče nemohli hned vyplatit při svatbě, u deliktů, které měly za následek povinnost zaplatit způsobenou škodu, apod.⁶⁸

Český výraz rukojemství je odvozeno ze slov „ruka“ a „jeti“ což znamená, že rukojmí se zavazoval pravidelně podáním ruky věřiteli. Ruka ve starém českém právu značila moc a reprezentovala celou osobu. Způsob podání ruky a chycení se ruky druhého bylo ve starém právu všeobecně známo a obrážela se v něm symbolická zástava.⁶⁹ V českém právu z počátku, rukojmí tedy vstupoval jakožto ručící na místo dlužníka a jedině rukojmí ručil věřiteli.

Rukojmí ručil primárně a původně nedlužil. V pozdější době nabývalo rukojmí nové povahy, povahy prostředníka mezi dlužníkem a věřitelem. Mezi neručícím dlužníkem a věřitelem nebyla přímá vazba, tu zprostředkoval rukojmí. Pokud dlužník neplnil, věřitel se na něj neobracel ani upomínkou ani exekucí. Pokud se věřitel obrátil na rukojmího a sdělil mu, že dluh není splacen, pak se obrátil rukojmí na dlužníka, aby dluh zaplatil. Tuto výzvu dlužníkovi pak sdělil

⁶⁸ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 107.

⁶⁹ RAUSCHER, R. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha 1923, s. 4-7.

věřiteli. Tak se zde udržoval starý právní obyčej, že věřitel se musel s upomínkou obrátit na ručitele. Tento právní obyčej je patrný např. z čl. 230 knihy Rožmberské: „Ktož se zná v rukojemství a tiem se brání, nechtě plniti, a řka: ‚jal si toho, i obrał’s, což jsem, jehož sem se ručil, v ty časy, když mě jměl vypraviti, a toš učinil na mú škodu:‘ tehda právo, vypravě se, nebo naplně rukojemstvo proto napřed a potom mluví nebo upomínaj, ač jmáš z č’se, toho, jenž slíbil, nebo jenž byl jal“.⁷⁰

Z povahy českého rukojemství vyplývá, že se jako rukojmí mohl zavazovat samotný dlužník. Dlužník zde vystupoval poté jako samoručitel. Tím začal ručitel ustupovat do pozadí a stavěl se vedle dlužníka. Avšak zásada, že rukojmí ručí solidárně, pronikala teprve ponenáhlu ve 14. století. Nálezem zemského soudu z roku 1456 bylo rozhodnuto, že „nejprve pro správu jest se táhnouti na dědiny jiscovy a teprve potom na rukojmí“. Při jiných způsobech rukojemství byla ale dle Vladislavského zřízení zemského ponechána volnost věřiteli, aby upomínal především rukojmího.

Původní povahu rukojemství ještě v 16. století připomíná zejména ta okolnost, že se k dlužním listinám připojují rukojmí, neboť dlužník musel dát buď zástavu nebo „postavit“ rukojmí. Ručení rukojmího se teprve v dalším vývoji stalo subsidiárním pro případ, že nestačilo dlužníkovu jmění. Věřitel pak požadoval po rukojmím zbytek, který dlužník nechtěl plnit. Teprve na počátku 17. století mizí právní obyčej, že rukojmí jsou osvobozeni od plnění, pokud se na ně obrátil věřitel.

Rukojemství představovalo trojstranný vztah mezi dlužníkem a věřitelem, mezi dlužníkem a rukojmím a mezi rukojmím a věřitelem. Rukojemství zaniklo zejména plněním a to ze strany dlužníka nebo ze strany rukojmího. Pokud plnil dlužník, vyvazoval rukojmí z rukojemství. Pokud plnil rukojmí, rušil se vztah mezi rukojmím a věřitelem. Tam kde rukojmí ručil pouze za část dluhu, vydal mu věřitel kvitanci na jeho zaplacený díl. Plněním rukojmího zanikl nejen rukojemský závazek, nýbrž i vztah rukojmího k dlužníkovi. Pokud plnil rukojmí to, co měl plnit dlužník, zanikl poměr mezi dlužníkem a věřitelem.

⁷⁰ Text převzat z BRANDL, V. (ed.). *Knihy Rožmberská*. Praha 1872, s. 92.

Z počátku bylo rukojemství omezeno pouze na určitou osobu rukojmího. Teprve v době, kdy se stával rukojmí solidárním dlužníkem spolu s dlužníkem hlavním, zavazoval i své dědice. Avšak již v 15. století se právní obyčej vrací k tomu, že rukojemství zaniká smrtí rukojmího. Dlužníkovou smrtí však rukojemství nezanikalo. Rukojmího vyvazoval dlužníkův dědic. I v případě kdy dlužník zemřel násilnou smrtí, musel rukojmí plnit a pohánět pak vraha o náhradu. Věřitelovým dědicům náleželo právo žádat plnění na rukojmí, právě tak jako dlužníkovi dědici měli povinnost vyvadit rukojmí.

Městské právo

Rukojemství bylo oblíbeným a častým způsobem ručení za závazky i v městském právu. Zajištění závazku spočívalo v tom, že se jiná, na dlužníkovi nezávislá osoba – rukojmí, zaručila za závazek dlužníka.

Tato osoba původně ručila za dlužníkovy závazky na prvním místě, později jen jako náhradní dlužník, tj. nahrazující dlužníka.⁷¹ To znamenalo, že neplatil princip subsidiarity, tj. podpůrnost závazku toho, který se stavěl rukojmím, ale místo toho se věřitel hojil nejdříve na rukojmím, až poté případně na samotném dlužníkovi.

Z počátku neplatila zásada akcesority, tj. závazek rukojmího byl odvozen od závazku dlužníka a nemohl existovat závazek rukojmího, když závazek dlužníka zanikl.⁷² Až postupem doby se v městském právu u těchto druhů závazku začala užívat zásada subsidiarity a akcesority.

V Právech městských království českého, tzv. Koldínově zákoníku z roku 1579 se výraz rukojemství vysvětluje následovně: „A slove rukojemství, jako rukou zavázání k dosti nětčeho učinění. Nebo od starodávna to bývalo, ktož se rukojmím za koho stavěl, že se k dosti učinění věřiteli rukou svou zavazoval“.⁷³

⁷¹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac 1995, s. 107.

⁷² BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území České republiky*. Praha: Linde, 2003, s. 422.

⁷³ *Práva městská*, čl. J IV. Viz JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha: Všeherd, 1876.

V českém právu z počátku, jak bylo výše nastíněno, rukojmí vstupoval jakožto ručící na místo dlužníka a jedině rukojmí ručil věřiteli. To vyplývá i z Koldínova zákoníku, kde je stanoveno, že „Rukojmí slove ten, kterýž za jiného aneb za jiné se zavazuje, přijímaje a vztahuje na sebe to, čímž jiní aneb jiní někomu povinni jsou, že se k tomu od jistce v čas jistý za dosti stane“.⁷⁴

V tomto případě se věřiteli zavazoval rukojmí. Při jeho výběru se předpokládalo, že to bude spolehlivý člověk dobré pověsti i vlastností. Rukojmí musel být také dostatečně bohatý, aby v případě potřeby byl schopen dostát závazků.⁷⁵ V Litoměřickém Extraktu z roku 1571 je napsáno, že pokud by neměl rukojmí peníze, mohl uspokojit věřitele jiným majetkem. Měl-li však sám dlužník dostatečný nemovitý majetek, „nemusel vůbec rukojmího stavět“.⁷⁶ Pokud věřitel vymáhal nejdříve dluh od dlužníka, pak dle Koldínova zákoníku, rukojemství zaniklo.⁷⁷

Postupem doby ve vývoji tohoto institutu došlo ke změně v tom smyslu, že rukojmí ručil subsidiárně (k tomu již nastíněno výše), tedy věřitel se na něj obracel až poté, co nebyl jeho nárok uspokojen dlužníkem. Ručitel měl vůči dlužníkovi regres, tj. zpětný nárok, na jehož základě pak na něm mohl vymáhat zaplacenou částku. Toto právo mohl ale ztratit v důsledku své nedbalosti ve sporu s věřitelem. Rukojemství zanikalo smrtí ručitele.⁷⁸

Pokud bylo rukojemstvím zavázáno více osob rukou společnou a nerozdílnou, ručil každý svým dílem. Smrtí jednoho se však zvyšovaly podíly

⁷⁴ Práva městská, čl. J IV. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁷⁵ FLODR, M. Brněnské městské právo. Brno: Matice moravská, 2001, s. 257.

⁷⁶ ŠTĚPÁN, J. Litoměřický extrakt z r. 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách. *Miscellanea historico-iuridica*. Praha 1940, s. 268.

⁷⁷ Práva městská, čl. J VI. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁷⁸ JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. Ke kodifikaci městského práva v Čechách. In: *Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 257.

ostatních.⁷⁹ Pokud zemřeli všichni ručitelé před splatností dluhu, mohl věřitel vymáhat dluh přímo na dlužníkovi.⁸⁰

Podle Koldínova zákoníku nesměli být ručiteli kněží, žoldnéři, nedospělci a přespolní. Ručit neměli ani ženy, avšak pokud chtěli dobrovolně přijmout rukojemství za svého manžela či jinou osobu, bylo jim to dovoleno.

4. Ručení majetkem – zástava

Zemské právo

Nejběžnější formou ručení za dluhy bylo ručení majetkem dlužníka. Tato forma ručení spočívala v tom, že nejvyšší purkrabí vystavil věřiteli exekuční příkaz, tzv. obranný list, který ho opravňoval k nabytí statku dlužníka – exekuci zde nepředcházelo soudní řízení, nebo že si strany při sjednávání smlouvy dohodly zřízení zástavního práva na majetek dlužníka ve prospěch věřitele.⁸¹

Předmětem zástavního práva mohly být jak věci movité, tak věci nemovité. U zástavy věcí movitých se jednalo o zástavu propadnou a zástavu prodejnou. V prvním případě propadala při nezaplacení dluhu celá zástava věřiteli, bez ohledu na to, že její hodnota byla zpravidla vyšší než hodnota dluhu. Vyšší a progresivnější formou byla proto zástava prodejná, jejíž výhoda pro dlužníka spočívala v tom, že po jejím prodeji a uhrazení dluhu a úroků se zbytek vracel dlužníkovi.⁸²

U zástav nemovitostí se vyvinuly dvě formy: zástava s držbou a zástava bez držby. V případě zástavy s držbou dostával statek doužívání věřitel, jenž požíval i jeho výtěžek. Někdy bylo také smluvně dojednáno, že výtěžek bude umořovat

⁷⁹ „Bude-li věřitel na rukojmí společní a nerozdílnou rukau závazně nastupovati, bude moci každý z týchž rukojmí dílem svým věřitele odbýti.“ Práva městská, čl. J VII. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁸⁰ Práva městská, čl. J XVII. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

⁸¹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. vyd. Praha: Leges 2010, s. 136.

⁸² Tamtéž.

úroky nebo celý dluh. Po zaplacení dluhu se zástava vracela dlužníkovi, nebo při nezaplacení propadla věřiteli. Výhodnější formou pro dlužníka byla zástava bez držby, kdy teprve při nezaplacení dluhu se na ní věřitel hojil. K nabytí zastaveného statku věřitelem docházelo tzv. uvázáním za přítomnosti úředníků od zemských desk.

Specifický druh nám představovala v Čechách zástava umořovací a zástava s uvázáním. Zástavou umořovací byl nejčastěji zastavován pevný důchod nebo plat. Zástava s uvázáním vznikla a zároveň se u nás rozšířila přibližně ve 13. století. Podle *Knihy Rožmberské* byla tato zástava zapisována na listy se svědky.⁸³ Ale již podle *Knihy Práva zemská česká Ondřeje z Dubé* se uvádí již jako zástava zapsaná do zemských desk.⁸⁴

Při zřizování této zástavy se vyžadovala právní způsobilost věřitele i dlužníka. Dlužník nesměl být omezen v dispozici se svým statkem. Dlužník měl právo podržet si statek ve své moci, ale musel platit smluvený úrok a nesměl prodat statek bez uspokojení věřitele. Pokud dlužník neplatil úrok nebo nadešla doba původně ustanovená nebo výpovědí daná k placení dluhu, mohlo nastat uvázání. Dlužník měl dále právo dle smlouvy zaplatit dluh a požadovat za zrušení zástavního práva na věřiteli, jehož povinností bylo své právo z desk.⁸⁵

Věřitel nebyl omezen pouze na své zástavní právo, nýbrž měl oproti dlužníku dlužní právo, jmenovitě mohl zbytek sumy na dlužníku požadovat, pokud zástava nebyla dostatečná. Jeho právo bylo právem věcným, takže další prodej věci mu nemohl nijak uškodit. Právo věřitele na uvázání se promlčovalo ve třech letech a osmnácti nedělích od doby, kdy se mohl provést uvázání. Toto promlčení se přerušilo pokud „právo nešlo“. Pokud zápis svědčil několika osobám, mohly se také jednotlivě uvázat a jejich právo se jednotlivě promlčovalo.⁸⁶

Po uvázání mohl věřitel volně disponovat svým právem, mohl ho prodat, zapsat nebo jinak zcizit. Pokud se stalo ale uvázání bez přítomnosti komorníka, byla třeba uvázání opakovat nebo „dát létům projíti“.⁸⁷ Někdy věřitel dodával k zástavě

⁸³ Čl. 186 a 187 *Knihy Rožmberské*. Viz BRANDL, V. *Knihy Rožmberské*. Praha 1872, s. 81.

⁸⁴ *Práva zemská česká*, čl. 107.

⁸⁵ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 61.

⁸⁶ Srv. články 115 a 122 Vladislavského zřízení zemského z roku 1500.

⁸⁷ Srv. čl. 116 Vladislavského zřízení zemského z roku 1500.

dodatek, že dlužník má být prost závazku, pokud by věřitel zemřel dříve, než by mu bylo zapláceno.

Nejčastějšími spory při tomto druhu zástavy byla situace, kdy tatáž věc byla zapsána několika věřitelům za sebou nebo vedle sebe a to jednomu listem a druhému zápisem do desk. Pokud byl zápis listem starší než zápis do desk, měl právo proti tomuto; bylo však třeba, aby zápisu desk v přípustné lhůtě se položil odpor. Pokud se tak nestalo, právo z listu se promlčelo proti právu deskovému. Zápis listem mladšího data než zápis deskami neměl žádnou moc proti deskám. Ze dvou zápisů deskami měl starší zápis přednost před mladším.⁸⁸

4.1. Zástavní právo smluvní

Smluvní zástavní právo mělo jak pro movitosti tak nemovitosti stejné kořeny, avšak poměrně brzy se vývoj obou od sebe natolik odchýlil, že je nutné tuto problematiku níže probrat.

4.1.1. Zástava movitosti

Lze říci, že movité věci byly předmětem zástavy dříve než nemovitosti. V době, kdy hospodářské poměry byly velmi jednoduché a neexistovaly peníze a obchod se konal na základě směny, byla zástava movitých věcí zcela přirozená.

Předmětem zástavy byly nejčastěji klenoty, jako např. zlaté a stříbrné poháry a číše, obrazy, knihy, zvířata, plodiny, jako obilí a víno. I přes všeobecná zakazující církevní ustanovení byly dávány do zástavy i bohoslužebné předměty. Nejen jednotliví faráři ale zejména kláštery, které byly v tísní, dávaly jednotlivé věci do zástavy.

⁸⁸ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 62.

Toto se dozvídáme z dobových zápisů. Např. tak tomu bylo v případě vyšebrodského kláštera, který roku 1462 vyplatil za 40 kop některé dříve zastavené klenoty či roku 1469 zastavil za 50 uherských zlatých klenoty a obrazy svatých.⁸⁹

Zastavená movitá věc přecházela do rukou věřitele, který v nejstarší době neměl vůbec právo na vlastní plnění, tj. žádat zaplacení pohledávky, ale musel čekat, jestli mu dlužník zaplatí či nikoliv. Jediným „donucovacím“ prostředkem vůči dlužníkovi bylo, že zastavená movitá věc měla cenu vyšší, než byl dluh. Pokud byla zastavená věc prodána, přebytek z prodeje se musel vždy vrátit dlužníkovi. Pokud byl dán do zástavy dobytek, byl věřitel povinen se o něho starat, což se uhrazovalo buď jeho užitkem, nebo jinou náhradou.⁹⁰

Ke sporům o zastavené věci byl příslušný zemský soud. Později byl v Čechách příslušný komorní soud,⁹¹ na Moravě zůstával příslušný soud zemský.

4.1.2. Zástava nemovitostí

Zástava nemovitosti byla prováděna ve dvou formách – s držbou bez zapsání do zemských desk nebo s držbou, která do zemských desk byla zapsána. Nejstarší fáze zástavního práva nemovitostí se projevovala v zástavě s předáním držby věřiteli. Jedna z nejstarších zástavních listin z roku 1215 nám dokládá zástavu dvou vsí Přemyslem I. za hřivnu stříbra. Předmětem zástavy bývaly nejčastěji celé vsi a hrady, ale také i např. mlýny.⁹²

Dlužník byl povinen převést držbu náležitým způsobem na věřitele a nerušit ho v držení a příslušelo mu právo vyplatit věc buď kdykoliv do let promlčení tj. do 3 let a 18 neděl. Velmi zřídka se vyskytovaly případy, kdy dlužník musel vyplatit věc do určité kratší doby než je výše uvedena. Pokud dlužník nevyplatil v zákonné lhůtě, nabyl věřitel vydržením vlastnictví. K vyplacení čili splnění nebyl dlužník nucen, neboť vázanou zůstala pouze věc, která po případě se stala vlastnictvím věřitele.⁹³

⁸⁹ Tamtéž, s. 44, pozn. č. 27.

⁹⁰ Tamtéž, s. 45.

⁹¹ ČELAKOVSKÝ, J. *Soud komorní za krále Vladislava II.* Praha 1895, s. 35.

⁹² KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva.* Praha 1903, s. 50.

⁹³ Tamtéž, s. 51.

Věřitel měl právo na držbu věci s užíváním až do splnění. Neměl však právo požadovat za zaplacení ani věc bez zvláštního povolení ve smlouvě prodat nebo věc zastavit. Teprve po uplynutí stanovené doby ve smlouvě, anebo pokud takto tomu nebylo, pak po vypršení zákonné lhůty, mohl věřitel s věcí nakládat jako se svou. V nejstarších dobách se tak jednalo o propadnou zástavu. Spory ze zástav náležely pražskému soudu.⁹⁴

Zástavní právo na nemovitost se ale rozšířilo až zavedením zemských desk a záhy se rozdělilo na dvě skupiny, a to na právo zástavní s držbou a zástavní právo bez držby. První typ byl starší a souvisel ještě s dobou, než byly zavedeny zemské desky, druhý typ byl vytvořen právě na základě vzniku zemských desk a nad první v průběhu doby nabyt převahy.

Požadavkem pro platnost zástavní smlouvy, pokud se uzavírala při zemských deskách, byla způsobilost stran. Vkládající – dlužník, musel být plnoletý a musel mít nemovitost vloženou v zemských deskách. Nezletilé osoby musely být zastoupeny. Ten komu se vkládalo, musel být způsobilý „ke dskám“. Vklad se většinou děl osobně.⁹⁵

4.1.3. Zástava královských důchodů

Také i samotní panovníci, kteří byli v tísní, zastavovali nejen komorní a knížecí statky, hrady a města, nýbrž i jiné prameny svých příjmů jako byly např. regály, úřady. Zejména úřady skýtaly vydatný zdroj královských důchodů. V nejstarších dobách byli do úřadu ustanovováni panovníkem úředníci také právě zastavením úřadu buď na určitou dobu – několika let za určitou sumu peněz ročně odváděnou nebo tak dlouho dokud zástava nebyla vyplacena.

Z jednotlivých panovníků tak např. Jan Lucemburský dlužil synu Jakuba Frenclína cca 1200 až 5000 hřiven stříbra. Za to mu zastavil před rokem 1330 úřad cudy Poděbradské, roku 1331 úřad podkomořský, roku 1336 purkrabství na Přimdě a berniční písařství Plzeňského kraje a roku 1342 důchody Staroměstské rychty.⁹⁶

⁹⁴ Viz čl. 248 knihy Rožmberské. Text článku in BRANDL, V. *Kniha Rožmberská*. Praha 1872, s. 97.

⁹⁵ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 53-54.

⁹⁶ ZOUBEK, F. J. Frenclín Jakubův. In: *Památky archeologické a místopisné*. Díl VIII.

Jistá změna nastala za vlády Karla IV., kdy neměly být zastavovány úřady nejvyššího komorníka, nejvyššího soudce, zemského písaře, a všech úředníků s nimi souvisejících v Čechách, markrabství Moravském v knížectví Vratislavském a Budyšínském. Jednalo se o ustanovení zákoníku Majestas Carolina, který i když nevstoupil v platnost, jeho ustanovení v platnost vešlo. Panovník měl při korunovací přísahat, že tento předpis bude zachovávat. A pokud by byl přece někdo, buď král, nebo někdo jiný úřad zastavil, neměl mít tento úkon žádné platnosti. Tímto byly tak vyloučeny nejvyšší úřady z dispozičního práva panovníka.⁹⁷

Pouze nižší úřady, zejména v královských městech zůstaly v jeho moci. Jak tomu bylo v dřívějších dobách, tak i od této chvíle bývaly ve městech především zastavovány rychty. Např. roku 1363 zastavil Karel IV. rychtu v Kutné Hoře, v následující době jeho syn Václav např. pražskou rychtu roku 1401, ústeckou rychtu roku 1404 či budějovickou rychtu roku 1407.⁹⁸ Další panovník Jiří z Poděbrad zastavil úřad domažlický roku 1464 a fojtství šesti měst roku 1460.

Obvykle šlo o zástavu s právem požitku do vyplacení, výjimečně se jednalo o zástavu umořovací. Zástava nebyla omezena jen na první osobu, nýbrž mohl být převedena na další osobu, avšak vždy za původní sumu nebo menší sumu, pouze se zvláštním privilegiem za větší. Poměrně často docházelo k tomu, že zastavený úřad velmi rychle přecházel z ruky do ruky.

Např. roku 1469 král Jiří z Poděbrad zastavil domažlický úřad se vším příslušenstvím Protivovi z Rozenthalu za 4000 kop grejcarů s výplatou po třech letech s roční výpovědí. Protiva z Rozenthalu převedl roku 1473 své právo na svého bratra Lva. A ještě téhož roku Lev úřad domažlický převedl Zdenkovi Sternberkovi za 3000 zl. Roku 1478 přešel tento výše popisovaný úřad na Kateřinu z Pechy, které král Vladislav právo potvrdil a výplatu o 500 k. zvýšil.⁹⁹

Kromě výše uvedených městských úřadů byla zastavována i jiná práva. Např. král Karel IV. dal do zástavy horní desátek. Často byla zastavována (i když

Praha: Archaeologický sbor Musea království Českého, 1870.

⁹⁷ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 48.

⁹⁸ ČELAKOVSKÝ, J. *České právní dějiny*. 2. vyd. Praha 1900, s. 592.

⁹⁹ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 49, pozn. pod čarou č. 19.

jen na určitý čas) mince a různé berně, zejména berně židovské a cla. Např. král Jiří z Poděbrad roku 1459 zastavil clo ve Vyšehradské bráně měšťanům Nového města pražského v 500 kopách.¹⁰⁰ Podobné zástavy se vyskytovaly ještě za panování Ferdinanda I. Tak např. roku 1532 byl zastaven důchod z porybného radě Starého města pražského,¹⁰¹ a např. velmi zajímavý příklad zajištění z roku 1534 představoval slib Ferdinanda I. obci Starého města pražského, že pokud by nezaplatil do dvou let půjčenou sumu, tak se může uvázat v ungelt v Praze se všemi právy až do vyplacení, kterému má předcházet půlletní výpověď.¹⁰²

4.2. Další druhy zástavního práva

Kromě smluvních zástav se v zemském právu setkáváme i se zástavou ze zákona, zástavou soudní a zástavou svépomocnou. Přejít mezi soudní zástavou a smluvní zástavou tvořila svémocná zástava a zástava ze zákona.

4.2.1. Zástavní právo soudní¹⁰³

4.2.1.1. Vzdání¹⁰⁴

Rozlišovaly se různé druhy vzdání – vzdání po pŕuhonu, vzdání bez pŕuhonu, vzdání v ohřeb a vzdání v šíji.

Při vzdání po pŕuhonu byl pŕuběh soudního řízení následovný: původ opověděl před pražskými úředníky učiněnou škodu, kterou mu způsobil škůdce. Komorník nato začal pohánět škůdce, zapsal pŕuhon do desk a stanovil rok k ohledání.

Ve stanovený den vyslal soud dva komorníky, každého za jednu stranu. Původ (vlastně žalobce) měl je čekat na určitém místě, kde po vykročení pravou

¹⁰⁰ ČELAKOVSKÝ, J. Codex juris municipalis. I. Praha 1886-1895, s. 730.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 365.

¹⁰² Tamtéž, s. 367.

¹⁰³ V této kapitole vycházím z KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 6-21.

¹⁰⁴ Také se používal často výraz „Vdanie“.

nohou měl říci „poslové slyšte, že tento tuto mi škodu učinil, a ty škody mám od něho za sto neb za dvě nev více hřiven stříbra“. Pohnaný (vlastně žalovaný) měl vykročit na místě levou nohou a říci „Slyšte poslové tato dědine jest má a ne jeho, a tohoto pívoda vzdávám úředníkom Pražským ve třech stech peněžích.

Na to měl žalobce odpovědět „Slyšte komorníci, já jsem jej pohnal, jáť jej vzdávám úředníkom Pražským ve třech stech peněžích“. Žalovaný pak odpovídal následovně „já vzdávám jej v šesti stech peněžích.“ Potřetí žalovaný „ a já jej vzdávám v devíti stech peněžích“ a žalobce taktéž, a konečně počtvrté a naposled žalovaný „a jáť jej vzdávám na ohřeb“ a žalobce „a jáť jej také vzdávám na ohřeb.“

Sporné strany se buď dostavily osobně, nebo si ustanovily své zástupce. Po vzdání pak bylo nutné složit sumu, aby mohl být stanoven „rok“ – soud. Podle ustanovení knihy Rožmberské, lze soudit,¹⁰⁵ že podle staršího práva zaplatil sumu pouze ten, kdo prohrál, a to po prohře. Kniha Rožmberská již nezná rozhodnutí před složením vzdané sumy.

Pro ohledání a vedení sporu byla původně příslušná asi každá cuda, avšak záhy, když pražská cuda nabyla výhradné příslušnosti pro spory o dědiny, připadlo vzdání, jímž spor o škodu se změnil o spor o dědiny, cudě pražské, a to úřadu většímu. To potvrzuje i kniha Rožmberská, kde je v jejím ustanovení zakotveno následující:¹⁰⁶ „Přiece sě o dědinu, když se oba súpere dědiny držíta: tehda nemóž se vdáti k malému úřadu, proto že sě nelžě o dědinu súditi před menším úřadem.

Další způsob vzdání – vzdání bez púhonu počínal přivedením komorníka. Největším rozdílem od prvního způsobu bylo, že vzdaný se tu musel hned vyručit zvláštním složeným základem (zástavy) k rukám komorníka. Pokud neměl základ nebo se nechtěl vyručit, vzal mu komorník vše, co měl na sobě nebo pod sebou (koně), aby ho tak donutil k dodržení vzdání. V případě, že vzdaný toho moc neměl, je patrné, že takovéto brání nemělo žádného významu.

¹⁰⁵ Čl. 276 Knihy Rožmberské. „Ale již nové právo: jakž vdadie, tak ihned vdanie zpraviti, když komorník rok dá; ale pohoň z té škody toho, ktož bezprávně vdal.“ Text převzat z BRANDL, V. (ed.). *Knihá Rožmberská*. Praha 1872, s. 104.

¹⁰⁶ Čl. 281 Knihy Rožmberské. Text převzat z BRANDL, V. (ed.). *Knihá Rožmberská*. Praha 1872, s. 105.

Nejvyšším stupněm vzdání bylo vzdání v ohřeb. Ve 13. a 14. století měl výraz ohřeb různý význam. Každopádně z výrazu ohřeb lze soudit na jaký způsob tento nejvyšší stupeň vzdání se děl. Patrně tak, že komorníci oba soupeře svlékli ze šatů a pobrali jim ostatní věci.

Se vzdáním v šíji se setkáváme v ustanovení knihy Rožmberské: „pakli by řekl, dávaju jej v ohřeb i šíju; bezprávně vdal; proto při ztratil, že život vdal“. Z tohoto ustanovení vyplývá, že v tehdejší době bylo vedle vzdání majetku, ještě vzdání života. Strany byly tak prodchnuty presumcí svého práva, nebo jak bylo výše ukázáno, touhou zmocnit se nějaké věci, že i život (šíji) chtěly prosadit. Jakým způsobem se tak dělo, nelze zodpovědět.

Institut vzdání se nám dochoval jen jako zvláštní forma při mezních sporech a škodách, jako bylo vzdání pluhu, při škodě dobyt看kem, při bezprávném postavení plotu nebo bezprávném lovení nebo ježdění a vůbec jakákoliv činnost na cizí půdě bez dovolení oprávněného.

Vzdání mělo platnost pouze tehdy, pokud se dodržovaly příslušné formalities. Pokud nebyl kdo hotov dopoledne, vykročil jinou nohou než předepsanou, vzdal-li v šíji, vdal-li víc než právo, měl „zmatek“. Právní poměry stran k vzdané sumě byly takové, že obě strany musely ji složit u soudu, přičemž vyhrávající strana dostávala zpět nejen svou sumu, nýbrž i část druhé strany. Zbytek připadl soudu. Složená suma byla základem, zástavou, která nebyla vrácena, pokud byla strana odsouzena. To plyne i z pojmenování - assignatio, vadium, vadimonium, i obligatio, poena vallandi (vlastně základ – zástava, stanovená při smlouvě, jako trest na nesplnění). Nejjasněji vystupuje tato povaha vzdání při vzdání v ohřeb. K tomuto původnímu zástavnímu právu, přistupovalo při vzdání bez pŕihonu ještě složení základu pro jistotu, že se vzdaný dostaví a podrobí, eventuální zabavení věci.

4.2.1.2. Zvod

Vázanost způsobená púhonom

V nejstarších dobách byla sporná věc předávána soudcům v držbu. Proč se takto tento zvyk vyvinul, nelze vystopovat. Zvod vlastně představoval zvláštní zavázání nemovitostí sporným púhonom. Šlo o právu velmi podobné právu zástavnímu či mu příbuzné, a toto právo se počínalo púhonom a až zvodem přešlo v právo zástavní.

V púhonu musela být jmenována alespoň jedna nemovitost, a pokud žalobce nevěděl, kde by mohl mít žalovaný nějakou nemovitost, v Čechách poháněl tkáče nebo na Moravě zátkyňi. Oba tyto púhony se lišily od sebe pouze nepatrně. Při zátkyňi stejně jako při tkáčeti se nejednalo o to, aby byl žalovaný zatčen, nýbrž hlavně o to, aby rukojmí byli postaveni, kteří by pak ručili svým jměním za dostavení se žalovaného k soudu. Pouze tehdy, nebyl-li kdo zastižen v místě v púhonu udaném, mohl být na něho vydán zatykač.

Projevuje se tu tedy nepopíratelná tendence práva, způsobit jistou vázanost majetku, a to při sporu pouze této nemovitosti, při sporu o škodu nemovitosti jmenovaného v púhonu nebo vůbec všech. Zejména se jednalo jakou sílu a moc měla tato vázanost. Jejím hlavním následkem byla nemožnost nemovitost zcizit nebo jakkoliv zatížit. Pokud se takto stalo, nemělo to platnost vůči žalobci, které se mohlo vést proti němu, jako by k žádnému právnímu jednání nedošlo.

Naproti tomu chyběla žalobci veškerá dispozice nad tímto právem. Teprve po obdržení pře na Moravě, tedy ještě sice před posudkem, nikoliv před rozsudkem, byl možný převod; v Čechách pouze po zvodu měl žalobce právo a možnost svého práva se zbavit. Na Moravě se převod činil pergamenovou listinou pod sedmi pečeti. Před těmito úkony, tj. rozsudkem na Moravě, zvodem v Čechách, právo z púhonu nepřecházelo.

Jelikož tato ustanovení se snadno mohla zneužít, dbalo právo na to, aby se zneužití předcházelo přísnými tresty na púhony bez příčiny a stanovující dobu, do které musel se púhon provést. Ostatně pohnání v nejstarší době bylo velmi stíženo

tím, že žalobce sám musel nezbytně mít tolik na nemovitém majetku, oč poháněl, tedy žaloval.

Zvod

Zvod následoval po šesti, v pozdější době po dvou nedělích od úmluvy, jako skutečné uvedení kupujícího nebo jeho dědiců nebo žalobce v dědictví správce nebo žalovaného. Držby zvodem sice žalobce mohl nabýt, ale nemusel. Teprve vázanost žalobou počínající, veřejně potvrzená rozsudkem, nabyla pevné formy zástavního práva, zároveň ale dosavadní právo bylo omezeno tím, že se vítěz mohl držet pouze toho, nač se zvedl a ne z čeho žaloval. Žaloval-li žalobce z více, než se potom zvedl, právo z přebytku zůstávalo i tehdy, kdyby se později při odhadu ukázala nedostatečnost nemovitosti, na níž bylo zvedeno.

Zvod směřoval zejména na dědictví a jen tehdy pokud by bylo nedostatečné, na statky zápisné a duchovní. Právo zvodu měli tři úředníci – místokomorník, místosudí a místopísař. Zvod počínal žádostí o zvedení přednesenou u úřadu. Na základě této žádosti byl pak vydán zvodní list. Se zvodním listem byl poté vyslán komorník k tomu, na něhož byl zvod vydán, aby se vyjádřil, zda zvod přijímá či nikoliv. Pokud zvod přijal, došlo k zápisu do desk, pokud zvod nepřijal, pak se to pouze oznámilo úřadu.

Původ zvodu nemusel být přítomen, mohl se dát zastupovat. Úředník měl u sebe výpis z desk, na jehož základě zvod sepsal, a četl ho na hradě, tvrzi, vsi, pod širým nebem před kýmkoliv. Po vrácení zapsal relaci do knih. Na Moravě původně následoval zvod hned po vyvolání na posudku, od roku 1523 se čekalo se zvodem až po posudku vůbec. Po žádosti vítězné strany následovalo ještě tzv. uručení, tj. vymezení toho nač se mělo zvésti. Zvod pak byl proveden po uplynutí čtrnáctidenní lhůty, k němuž se na Moravě vyžadovala přítomnost rychtáře, konšelů nebo občanů. Před nimi se pak zvod oznámil. Také zde byl pak zvod zapsán do knih.

Stavět se na odpor zvodu bylo zakázáno, pokud by k tomu došlo, dopustil se dotýčný odboje. Tyto pŕhony byly souzeny při prvním soudu po rukojemských pŕhonech. Mezi příčiny odporu proti zvodu se řadilo vedení na spolusprávce dříve než na jistce, nebo vedení na cizí. Tento odpor byl však spojen s rizikem, zejména

pokud čelil proti zvodu po rozsudku. Na Moravě, pokud se položil odpor proti zvodu, dále se vésti nesmělo, zatímco v Čechách se mohlo i při odporu dále vésti, pouze se nemohlo odhádati. Zvod neměl žádnou platnost, pokud byl vyžadován teprve rok po půhonu. Zvodem nebylo ztraceno právo, pokud se jednalo o škodu.

Pokud žalobce nebyl uspokojen ani po zvodu, přistoupilo se k další exekuci. Žalobci byl na jeho žádost vystaven obranný list úředníky menšími k nejvyššímu purkrabímu, který uvedl poté žalobce v držení.

Pokud šlo o peníze, následovalo po zvodu ve dvou nedělích panování tzv. jalové. Třikrát za sebou vždy po dvou nedělích měl žalobce s komorníkem a s poslem nejvyššího purkrabího přijít na statek dlužníka a zde brát dobytek za tolik, kolik bylo zapotřebí peněz na úroky. Po dalších dvou nedělích si zjednával žalobce obesílací list, který oznamoval dlužníku, že potom zase ve dvou nedělích odhádání se vykoná. Zároveň úřad povolal sousedy, aby se dostavili v určitý den pod pokutou deseti hřiven grošů.

K odhadu se dostavil místokomorník s komorníkem, žalobce nebo jeho zástupce, a povolání sousedé jako svědkové. Držitel (dlužník) mohl, ale nemusel se dostavit a ani se nemusel dát zastupovat. Místokomorník si vše náležitě prohlédl a seznámil se s poměry v místě obvyklými, aby dle toho učinil svůj odhad. Zároveň se držel předepsaných pokynů, dle kterých měly být odhadnuty nejdříve plat, louky, lesy, rybníky, potoky a naposledy dvůr, tvrz, zámek. Odhad musel pokrýt jistinu, úroky a úřední útraty. Původně jako všechny soudní úkony měl být odhad ukončen do poledne, v pozdější době se mohl odhad prodloužit až do odpoledních hodin. Odpor se připouštěl pouze z důležitých příčin, jinak byl považován za odboj.

Skutečným ukončením exekuce bylo druhé panování, tzv. plné. Úředníci představili totiž poddaným ihned po odhadu nového pána. Dlužník se poddaných musel zřici a nový pán přijímal od poddaných slib člověčenství. V aktu slibování člověčenství, se kloubila poslušnost poddaného vůči vrchnosti s povinností vrchnosti chránit své poddané v hranicích svého panství.¹⁰⁷ Nakonec úředník strhl

¹⁰⁷ ČECHURA, J. Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku (Perspektivy dalšího studia). *Český časopis historický*. 1990, roč. 88, č. 4, s. 478.

došek nebo šindel ze střechy a spálil ho pod širým nebem, vyhlašujíc při tom jméno nového pána.

Tímto druhým panováním nabýval žalobce držby, stával se vlastníkem a mohl se statkem nakládat. Avšak trvalého práva, nad nímž by mohl disponovat a které přecházelo na jeho dědice, nabýval již zvodem.

Na Moravě se s panováním nesetkáváme. Zde ve dvou nedělích po zvodu následoval odhad ve stejných formách jako český, pouze s tou výjimkou že držba se nepředávala ihned, nýbrž po uplynutí dalších šesti neděl ve formě přidělení, při kterém se nepálil šindel, nýbrž se statek odevzdával se slovy „toť jest znamení tobě, že tato dědina jest tvá, a dědictví tvé“.

4.2.2. Zástavní právo svémocné

Svémocná zástava úzce souvisela s bráním a uvázáním. Zejména se jednalo o svémocnou zástavu lesní a svémocnou zástavu dobytka. Odedávna docházelo v rozsáhlých lesích ustanovovat hlídače, kteří zakročovali proti lesnímu pychu. Užívání lesů bylo dovoleno pouze těm, kteří odvedli určitý poplatek. Pokud zastihl hlídač někoho, kdo poráží např. v lese strom bez povolení, mohl mu zabrat vše, co měl u sebe.¹⁰⁸

Majestas Carolina ve svém článku 51 nařizovala zabavení koní i s vozem tomu, kdo chtěl krást dříví. Příslušným soudem pro spory, které při tom vznikaly, byl komorní soud.¹⁰⁹ V těchto případech se jednalo o zasahování do výhradního práva na dříví.

Obdobný vývoj prodělala i zástava dobytka pro škodu na polích. Majitel dobytka byl povinen nahradit škodu i s útratami spojenými s vydržováním dobytka do zaplacení. Pokud nezaplatil do týdne, mohl zajímatel přísedními lidmi dat odhadnout z dobytka tolik, kolik potřeboval ke krytí škody a nákladů a zbytek vrátit vlastníkovu.

¹⁰⁸ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 37-38.

¹⁰⁹ ČELAKOVSKÝ, J. *Soud komorní za krále Vladislava II*. Praha 1895, s. 35.

Také městské právo znalo svépomocnou zástavu, avšak ustanovení o této zástavě byla dost různorodá, obsahující pokutu pevně stanovenou nebo náhradu škody. Např. v Jihlavském právu bylo k zástavě dobytka ale i k zástavě lesní stanoveno následující: „Ač něčtí dobytkové na poli nebo na ovotciech nebo na oseniech dopadeni byli by, kolik noh dobytčích, v toliko peněžích odpovídati bude pánu osení...“ a při krádeži lesní „Pakli ratolesti neb prutie na voze odvésti chtěl by, lapač popaden jsa, kuoň nebo vuol, vuoz ježto tiehne za puol věrduňka vysvobod' aneb jakož u žalobníka milost mohl by naléztí...“¹¹⁰

Se zajímavým ustanovením ohledně svépomocné zástavy se lze setkat i v právu norimberském,¹¹¹ kde je stanoveno:¹¹² „Vezme-li který člověk základ proti právu buď kuoň nebo jiné dobytče a žene domov do svého domu a ten kuoň neb to dobytče zabie jiné dobytče nebo kterou škodu učiní, dokudž v jeho moci jest, to on musí zaplatiti i což to dobytče škody učiní, nic více a ten, kdož je dobytek zajal neprávě, ten má pánu ukládati, jakož že v té zemi ustanoveno nebo v tom městě“.

Koldínova Práva městská království českého z roku 1579 přejali ohledně této problematiky ustanovení práva zemského:¹¹³

„I. Nachází se v právích škoda, kterauž nám hovada cizí na statcích našich, dělají a slove pauperies damnum sine injuria facientis datum, škoda od hovada nerozumného učiněná.

II. I komužby koli dobytek škody na obilé (sic), na lukách, na vinicích, zahradách, aneb jakžkoli na jiném statku zdělal: žádný nemá dobytka takového zabíjeti; než má dobytek takový zajíti a škodu lidmi hodnověrnými, a zvláště přísežnými, hned toho času obvesti. A čožby tíž lidé přísežní na své přísahy spravedlivě rozeznali, žeby tím dobyt看em škody se stalo: pán toho dobytka škodu i s protrávením zaplat', aneb v takové škodě a za škodu takovou dobytka mu zanechej.

¹¹⁰ ČELAKOVSKÝ, J. Codex juris municipalis. II. Praha 1886-1895, s. 25.

¹¹¹ Konkrétně z knihy konšelské města Rožmitálu.

¹¹² Text převzat z KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 40.

¹¹³ Práva městská, čl. R. XXV. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

III. Pakliby té a takové škody přisežnými rozeznané, i také, cožby v tom zajetí tím dobyt看em v témdni pořád zběhlém potráveno bylo, nezaplátil: tehdy ten, kdož dobytek zajal, bude jej moci lidem přisežným dáti pošacovati, a za tu škodu obvedenau i s tím, což protráveno v tom témdni bylo, z toho dáti sobě odhádati; a cožby toho po odhádaní pozůstalo, tomu, číž dobytek jest, o tom, aby jej sobě vzal, oznámiti a jemu jej vydati má. Pakliby on vzíti ho nechtěl, není ho povinen dále opatrovati, ale může jej rozpustiti. A stane-li se jaká škoda na témž dobytku někomu: nebude ji povinen pánu téhož dobytka, ani jinému žádnému nahražovati; proto, že jest pán toho dobytka, moha času od práva uloženém dobytek svůj vyručiti a jej sobě opatřiti, vykonati toho svévolně zanedbal.“

Účelem svémocné zástavy bylo jednak zabezpečit důkaz či mít záruku, že bude nahrazena škoda.

4.2.3. Zástavní právo ze zákona

Zástavním právem ze zákona se rozumělo právo zástavní pro všechny případy, kde neexistovala úmluva stran, a kde zástavní právo počalo buď vznikem nějaké pohledávky, nebo přistoupením jistých skutečností k již vzniklé pohledávce. Účelem zástavy ze zákona bylo uspokojit věřitele pohledávky zvláště kvalifikované.

Zástavnímu právu ze zákona podléhaly různé pohledávky za řemeslnickou práci a jí podobné. Např. kováři příslušelo právo zadržet koně pro pohledávku z podkování nebo za jinou na něm učiněnou práci. V pozdější době bylo toto právo rozšířeno i na pohledávky za mzdu řemeslníka vůbec. Dále se jednalo např. o případy zástavního práva horníků za mzdu vůči majiteli kuksu, a zástavní právo pána domu na nábytek nájemce pro nezaplacené nájemné.¹¹⁴

Podle brněnského práva sem patřil i případ, že pastýř měl právo zadrženou mzdu si hradit zástavou dobytka jemu svěřeného,¹¹⁵ a případy, že věci dovezené do

¹¹⁴ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 40-41.

¹¹⁵ RÖSSLER, E. F. *Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert*. Praha 1852, s. 199.

města v základu byly zavázány za pohledávku celní, a že obecní pokladna měla zástavní právo na celý majetek toho, který s ní měl uzavřenou smlouvu.

Charakteristickým rysem zákonné zástavy bylo to, že nebylo nutné se obracet na soudní úředníky, nýbrž věřitel sám bez jakékoliv cizí pomoci si takto zjednal průchod ke svému právu. Při zástavním zákonném právu šlo o věci, které se většinou nalézali v moci věřitele a které si on zadržel za tím účelem, aby dosáhl svého požadavku. Obvyčně šlo o movitost, v případě nemovitostí tomu bylo velmi zřídka.¹¹⁶

Městské právo

V městském právu v případě ručení majetkem – zástavy, mělo také jako u zemského práva řadu podob.¹¹⁷ Mohlo se jednat o ručení celým majetkem bez omezení, nebo specifikovanou movitou nebo nemovitou věcí. V případě movitých věcí se jednalo nejčastěji i klenoty, drahé látky, korály, ale i vozy a jiné nářadí, dobytek, zejména koně.¹¹⁸

Původní ručení celým majetkem postupem doby bylo nahrazeno, což se jevilo i více praktické, ručením konkrétní věcí, která byla označována jako zástava. Původně byla zástava zřizována do zaplacení, později na dobu určitou, což bylo pro věřitele výhodnější.¹¹⁹

Jak bylo již uvedeno u zemského práva, i zde v právu městském, lze říci, že v případě věci movité byla tato předána dlužníkem věřiteli. Pokud dlužník svůj závazek nesplnil, přecházela zastavená věc do majetku věřitele. V tomto případě šlo o zástavu propadnou. Později se změnila v právo věřitele zastavenou věc prodat, dluh umořit z výtěžku a zbytek vyplatit zpět dlužníkovi. Pokud cena zástavy

¹¹⁶ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 41.

¹¹⁷ V této kapitole vycházím zejména z KNOLL, V., VYKUSOVÁ, B. Zajišťovací instituty městského práva ve světle Koldínova zákoníku. In: *Soukromé právo v proměnách věků: Sborník příspěvků z Letní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 47-52. Autoři zde odkazují na jednotlivá ustanovení Koldínova zákoníku, která souvisela s institutem ručení majetkem.

¹¹⁸ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 46.

¹¹⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 171.

nedosáhla výše pohledávky, byl věřitel oprávněn vymáhat na něm doplacení rozdílu. Tato zástava se označovala jako prodejná.¹²⁰

V Koldínově zákoníku o zástavě movitých věcí není moc pojednáno, ustanovení o zástavě jsou neobyčejně kusá. V podstatě zde jsou uvedeny pouze lhůty. Podle Koldínova zákoníku zástava spočívala v zajištění buď dluhů „aneb jiných spravedlností na statcích nemohvitých“.¹²¹ O hodně složitější byla situace, když se zástava týkala věci nemovité. V Koldínově zákoníku se zdůrazňuje zejména svobodná vůle stran a obsah smlouvy.¹²²

V Koldínově zákoníku se rozlišuje zástava s držbou a bez ní,¹²³ ale blíže není definována a pouze je zde zmíněno několik konkrétních případů. Lze se domnívat, že původní variantou byla zástava s držbou. Zastavená nemovitost v tomto případě přecházela do vlastnictví věřitele. Nejdříve se tak dělo trhem, kdy vlastně došlo k uzavření kupní smlouvy, kterou byla dlužníková nemovitost převedena na věřitele, přičemž vedlejším ujednáním bylo stanoveno, že po splacení určené částky, tj. dluhu, bude nemovitost vrácena zpět. Obvykle byl určen termín, do kterého se tak mohlo stát. Pokud došlo k marnému uplynutí lhůty, ztrácel dlužník možnost domáhat se zpětného odkupu. Daná nemovitost přecházela plně do vlastnictví věřitele. V pozdější době se již nemovitost neodevzdávala do výhradního vlastnictví, ale převádělo se pouze užívací právo k ní. Novějším druhem byla zástava nemovitosti bez držby, tj. hypotéka, která se objevila v 16. století a která vznikala na základě dohody stran a která byla patřičným způsobem zaknihována. Její realizace nastávala nejprve svémocí, později formálním způsobem za součinnosti úřadů. V podstatě se jednalo o zjednodušenou exekuci.¹²⁴

¹²⁰ Srv. VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 171.

¹²¹ Práva městská, čl. K IX. Blíže bylo upraveno pouze zástavní právo pronajímatele bytu či gruntu vůči věcem vneseným nájemcem: „Podruh nebo nájemník do dne a do roka jestli žeby se najíti nedal, ani platu aneb činže nezaplátil: hospodář při přítomnosti od práva k tomu vyslaných bude moci příbytek dáti otevřítí, a věci tam nalezené zinventarizovati a na nich činže postihati.“. Práva městská, čl. L I. Viz JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹²² Práva městská, čl. H XXIII. Viz JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹²³ K tomu srv. KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 68-73.

¹²⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 171.

Jak bylo výše nastíněno, Koldínův zákoník rozlišuje zástavu s držbou a bez držby. Dle zákoníku se mohl věřitel uvázat do držby statku dlužníka, pokud mu nebyl včas vrácen dluh. Kromě pohledávky měl také věřitel právo požadovat po dlužníkovi i náklady na zlepšení statku za dobu, kdy jej užíval.

V případě zástavy s držbou, ztrácel dlužník marným uplynutím lhůty právo výplaty. Nemovitost, kterou byl dluh zajištěn, propadla ve prospěch věřitele v případě včasného nesplnění závazku, přičemž pokud nebylo stanoveno jinak, byla lhůta obecně stanovena na jeden rok a den. Dlužník tak pozbyl jejím marným uplynutím možnost dluh uhradit.

Propadlou zástavu mohl věřitel buď prodat a dlužníkovi vrátit případný přeplatek z výnosu prodeje nebo si ji ponechat v dědičné držbě. Také ji mohl komukoliv (i dlužníkovi) pronajmout. Po propadnutí zástavy však obecně následovalo její přiřčení do dědičné držby.

Zástava nemovitosti stejně jako převod vlastnictví podléhala zápisu do městských knih.¹²⁵ Koldínův zákoník také zmiňuje zástavu na dobu určitou,¹²⁶ a je patrné, že zná i zástavu do zaplacení, alespoň jako užívací zástavu k nemovitosti.¹²⁷ Pokud nebyla zástava vyplacena ve stanovený čas, měl věřitel právo ji zastavit a neodpovídal dlužníkovi za případnou škodu. Tato podzástava mohla být i propadná.¹²⁸

Pokud zástava nedosahovala hodnoty pohledávky, měl věřitel právo požadovat doplacení rozdílu: „věřitel bude moci, což mu se na základu nebo

¹²⁵ K tomu srv. Práva městská, čl. G XLVI. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹²⁶ K tomu srv. Práva městská, čl. H XXIV. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹²⁷ K tomu srv. Práva městská, čl. F XXXI. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹²⁸ K tomu srv. Práva městská, čl. H XXVII. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

v statku dlužníka nedostalo, k osobě dlužníka aneb k jinému statku jeho vo ostatek přikročiti a spravedlnosti své dobývati.“¹²⁹

Postupu věřitele při nakládání se zástavou je třeba věnovat větší pozornost.¹³⁰ Mezi náležitosti smlouvy o zřízení zástavy bylo také stanovení postupu věřitele při nakládání se zástavou poté, co marně uplynula lhůta dlužníka pro splnění závazku.

Ve smlouvě byl tento postup přesně zakotven, nebo se vycházelo ze zvyklostí městského práva. Zastavená nemovitost jako například pole sice zůstávala ve vlastnictví dlužníka, avšak držba přešla na věřitele a ten jí mohl užívat, dokud nedošlo k zaplacení dluhu ze strany dlužníka. Jednalo se tak o způsob zacházení se zástavou, který se dochoval z předcházejícího období a byl tedy obyčejem. Pokud například byl do zástavy dán dům, který věřitel měl právo obývat a brát z něj užitek, ten se dával do užívání na dobu jednoho roku, a pokud nebyl ještě dluh splacen, měli o dalším postupu rozhodnout „pocitiví muži“ ze strany jak věřitele, tak dlužníka.

V případě, že dlužník odpřisáhnul, že z vlastní svobodné vůle bez jakéhokoliv donucení dává do zástavy nemovitost, jelikož nemá žádnou movitou věc, která by mohla jako adekvátní zástava posloužit, tak věřitel po marném uplynutí lhůty pro splacení dluhu onu nemovitost převzal do detence. Měl ji pak rok a den v zástavě a poté ji třikrát po čtrnácti dnech prohlásil před soudem k prodeji, aby ji nakonec mohl prodat.

Naopak tomu bylo, kdy dlužníkovi takovýto závazek stanovil soud na základě jeho soudního rozhodnutí, dlužník přísahal, že nemá na dání do zástavy žádnou věc movitou, která by byla adekvátní poměrně k výši dluhu, tak byl vlastně takovýmto způsobem donucen do zástavy věřiteli poskytnout nemovitost.

¹²⁹ Práva městská, čl. H XXV. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrd, 1876.

¹³⁰ K problematice postupu věřitele vycházím z FLODR, M. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období*. Brno 2001, s. 252 an.

Věřitel pak tuto nemovitost, která mu byla zavázána, přihlásil na soudě k prodeji a třikrát po čtrnácti dnech na soudě tuto zprávu publikoval. Poté byla jako prvnímu nabídnuta tato nemovitost dlužníku, jenž jí věřiteli zavázal, a to k užívání za určitý plat.

Tento plat trval rok a den. V případě, že dlužník o užívání neměl zájem, mohl věřitel obdobně nabídnout nemovitost k užívání jiné osobě. Až v případě, že se tímto způsobem nepovedlo nemovitost zbavit zástavního břemene, mohl ji věřitel prodat.

Pokud došlo k vyplácení bez držby zastavené zemědělské půdy před žněmi a pokud již nastalo uvázání, měl dlužník povinnost zaplatit nejen dluh, ale i náklady na zlepšení a vzdělání. Naopak při zástavě s držbou neměl povinnost platit náklady na zlepšení, pakliže zástava zněla na dobu určitou.¹³¹

Zvláštní ustanovení se týkala prodeje na splátky. Pokud se kupující dostal do prodlení, mohl ho prodávající soudně vyzvat k zaplacení splátky. Pokud přesto nezaplatil, prodávající se mohl bez dalšího uvázat zpět ve svůj majetek, přičemž dosud splacené peníze mu zůstaly jako náhrada za ušlý zisk.¹³²

Jako speciální typ byla dědická zástava. Ta vycházela z práva římského. V případě, že by dříve zemřel ten, na kterého se zápis vztahoval, zástava zanikla. Zástavou na nemovitosti bylo možné pojistit také věno, přičemž podmínkou byla existence předsvatební smlouvy, kterou bylo nutno zapsat do městských knih.¹³³

Povinná byla zástava při koupi. Její délka byla rok a den a šla proti správci nebo držiteli jeho statku. Jejím předpokladem byl v případě nemovitostí spor o vlastnictví nebo neoznámení služebnosti.¹³⁴

¹³¹ Práva městská, čl. H XXIV, H XXVIII. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹³² Práva městská, čl. H I. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všehrad, 1876.

¹³³ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 82.

¹³⁴ Tamtéž, s. 84.

Vedle zástavy smluvní existovala také zástava soudní. V Koldínově zákoníku se hovoří o obstávce a stavuňku neboli arestaci. Definoval ji jako „osoby aneb statku něčího ku právu, skrze úřad k tomu nařízený, připovědění: a to buď pro nezaplacení aneb zadržání dluhu aneb spravedlnosti, buď pro nedopomožení k dluhu od práva aneb k jakéžkoli jiné spravedlnosti obstavujícím.“¹³⁵ Především se užívala vůči hostům, cizincům a ručitelům, kteří se přiznali k závazku při neplnění hlavního dlužníka.

Obstávka movitostí v Koldínově zákoníku není podrobně upravena, ale obstávka nemovitostí je zde přesně formulována. Úřední postup musel mít předepsanou formu a děl se prostřednictvím rychtáře. Svémocná obstávka byla zakázána. Přípověď zapsal rychtář nebo písař do soudních register a při nejbližším soudním zasedání byla zapsána do soudních knih. Pokud jich byl na stejnou nemovitost více, starší měla přednost před mladší, přičemž pozdější věřitel mohl svou pozici zlepšit vyplacením dřívějšího.¹³⁶

Pohledávky státu a krále však vždy předcházely pohledávkám soukromým, přednost měly také pohledávky sirotků. Obstavený měl šest neděl na to, aby se ohradil a případně dokázal, že přípověď je neoprávněná. Pokud v této lhůtě neprokázal neoprávněnost nároku, musel dluh uhradit.¹³⁷ Věřitel neměl právo vymáhat dluh před jeho splatností. Obstávkou majetku dlužníka mohl ale zajistit svou pohledávku tehdy, pokud hrozilo nebezpečí, že dlužník svůj majetek záměrně zcizí a dluh nezaplatí.

V městském právu byl také zajímavý princip zástav u dlužných rent. V případě, kdy ten, který měl vyplácet rentu, byl v prodlení se zaplacením, pán renty mohl buď sám, nebo prostřednictvím rychtáře najít vhodnou zástavu ze statků, které sloužily původně k vyplácení oněch platů. Pak již bez soudu, pouze za účasti svědectví poctivých mužů, prodal zastavenou věc a z toho uspokojil dlužnou částku.

¹³⁵ Práva městská, čl. L XVII. Viz JIREČEK, J. (ed.). Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha: Všeherd, 1876.

¹³⁶ KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903, s. 35-36.

¹³⁷ JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. Ke kodifikaci městského práva v Čechách. In: *Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 259.

Když však pán renty tři roky po sobě jdoucí nenašel vhodnou zástavu na statcích dlužníka, musel tuto skutečnost oznámit prohlášením před soudem, a poté si konečně mohl přivlastnit dlužníkovy statky dědičně.

V případě dlužných mezd zase platilo, že soudně přiznaná mzda musela být vyplacena ještě téhož dne do západu slunce a když to nebylo možné, vyhledal rychtář věřiteli vhodnou zástavu, určenou k prodeji následující den za účasti svědků.

Závěr

V případě ručení za závazky, lze konstatovat, že se jednalo o složitou problematiku, a že ručení za závazky skutečně prošlo komplikovaným vývojem. Ručení osobní svobodou nám představovalo ručení svým životem, svým právním postavením. Postupem doby byla ale moc věřitele nad dlužníkem omezována a došlo také ke stanovení jeho odpovědnosti za zdraví a život dlužníka.

Ručení osobní svobodou se nám projevovalo ve dvou formách, v tzv. ležení nebo dlužnickém vězení a to jak v zemském tak městském právu, i když se přikláním k tomu, že forma ležení byla spíše aplikována v právu zemském a v právu městském se spíše projevovala forma dlužnického vězení.

Tzv. ležením, spočívajícím na uzavřené dohodě mezi věřitelem a dlužníkem, byl dlužník omezen nejen ve své osobní svobodě, ale také musel platit výdaje, které mu ležením v určitém místě pobytu (většinou nějakém hostinci) nastaly. Při ležení se setkáváme i s tím, že aby se dlužníci svému osobnímu omezení svobody vyhnuli, najímali si za sebe tzv. ležáky, kteří místo nich nastoupili na určité místo, kde byli tak dlouho, dokud nedošlo k zaplacení dluhu věřiteli.

Institut ležení v zemském právu byl recipován z kanonického a německého práva, kde pak nastoupilo vlastní cestu vývoje. Po celou svou dobu zůstalo u nás omezeno na právo zvykové. Od obecného nálezu z roku 1437, který ho začal uznávat jako prostředek obyčejového práva, nebyl ale uznáván jako institut zemského práva. To vystihovala i častá rčení „jakož obyčej v zemi české jest“¹³⁸ apod.

Ležení představovalo prostředek k utvrzení smlouvy. Ležením se věřitel zajišťoval, že se nebude muset hned dožadovat soudního zásahu, který byl přece jen v tehdejší době zdoluhavý. Vzájemná shoda obou stran zúčastněných při smlouvě vtiskla ležení ráz smluvené, dovolené svépomoci. Tím však došlo k poklesu jeho váhy. Proto vyspělejší majetková exekuce přivedila nakonec jeho pád.

¹³⁸ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, s. 63.

Forma dlužnického vězení v případě zemského práva se více méně týkala šlechticů, kteří neměli nějaké nemovitosti, na které by se mohla vést exekuce. V městském právu se zajištění osoby dlužníka pro dluh nazývalo „stavuňkem“. Pro měšťany byla dlužnická vězení většinou zřizována na radnicích a byla oddělena od vězení, kde byly uvězněny osoby, které se dopustili trestných činů. Dlužnické vězení přes svou vnější podobu s vězením pro pachatele trestných činů nebylo tak trestem, ale vynucující právní formou k zaplacení dluhu.

Ručení ctí, nebo také lání pro peníze, jak se tento druh vymáhání pohledávky nazýval, se zakládal na tom, že věřitelem byla napadána čest dlužníka. Činilo se tak použitím jednotlivých výroků, které byly zpravidla přesně formulovány. Také byla stanovena maximální míra možných nadávek na adresu dlužníka. Věřitel mohl využít dvou cest, buď písemnou cestou, tzv. lacími listy nebo cestou veřejného vyvěšení. Dlužník pro nezaplacení dluhu tak ztrácel svou čest, což se pak projevovalo např. v tom, že ztratil svou procesní způsobilost, nemohl vystupovat na soudu, jako svědek nebo nabývat nemovitosti. Tato forma – lání pro peníze, se v zemském českém právu od druhé poloviny 16. století již nepropraktikovala a v městském právu byla dokonce zakázána.

Rukojemství, jakožto další forma ručení za závazky, spočívalo v tom, že za splnění pohledávky ručila v případě, že by neplnil dlužník, jiná osoba. Z počátku jiná osoba ručila na prvním místě, v pozdější době pouze již jako náhradní dlužník. Avšak z rukojemství byla vyloučena řada osob, která nesměla jako rukojmí vystupovat.

Nejfrekventovanější formou ručení za závazky bylo ručení majetkem dlužníka – zástava. Jak v zemském tak městském právu se rozlišovala a uplatňovala řada zástav – zástava smluvní, která byla nejčastější, ale i soudní či ze zákona.

Zástavou mohly být věci jak movité tak nemovité. U zástav věcí movitých se vyvinula zástava propadná a prodejná. Propadná zástava byla pro dlužníka značně nevýhodná, neboť v případě nezaplacení dluhu propadla celá zástava ve prospěch věřitele a to bez ohledu na její hodnotu. Proto se v průběhu času začala

spíše uplatňovat zástava prodejní, kdy se v exekuci prodala, z výtěžku byl uspokojen věřitel a zbytek se vracel dlužníkovi.

Také v případě zástavy nemovité se vyvinuly dvě formy. Jednalo se o zástavu s držbou a zástavu bez držby. Pokud se jednalo o zástavu s držbou, dostával věřitel nemovitost do užívání a požíval všech výtěžků z této nemovitosti. Po zaplacení dluhu se tato zástava vracela zpět dlužníkovi. Zástava bez držby pro dlužníka znamenala výhodnější formu. Věřitel se na této zástavě mohl hojit až po nezaplacení dluhu dlužníkem.

V případě městského práva lze říci, že zástavní právo bylo rozvinutější, zejména z toho důvodu, že bylo velmi ovlivněno římským právem. I v městském právu se rozlišovala zástava nemovitosti s držbou a bez držby.

Oproti zemskému právu se v městském právu setkáváme ještě s jedním typem zajištění závazku, které bylo možné provést také peněžitou pokutou. Pro případ nesplnění závazku se dlužník zavazoval zaplatit věřiteli určenou sumu peněz. V některých případech byla pokuta stanovena samým právním předpisem. Tak od smlouvy o prodeji nemovitosti bylo možno odstoupit až po zaplacení stanovených pokut, přičemž bylo také možné vzájemné vrácení plnění a za něj zaplacených peněz.

Resumé

Guarantees for debt and obligations are indeed a difficult issue that has undergone a complicated development. Providing guarantee via personal freedom meant guarantee by life, by personal legal status. Gradually, however, the power of the creditor over the debtor became more and more limited, including by introducing creditor's liability for health and life of the debtor.

Guarantee by personal freedom took two forms, of "laying" and of debtors' prison, in both the law of the land and in municipal law. In my view the "laying" form was applied more often in the law of the land while debtors' prisons prevailed in municipal law.

The "laying" consisted of an agreement concluded between the creditor and the debtor. The debtor was limited in his personal freedom and also had to cover the expenses incurred by "laying" in a particular place (usually an inn). With laying we can also encounter the following pattern: in order to prevent the limitation of his personal liberty, a creditor would hire another person (a "layer") to replace him and stay at a particular place until the debtor paid his debt.

The notion of laying, as known by the law of the land, was received from canonical and German law, but followed its own path of development. It was always limited to customary law – at least since the general decision of 1437 marking the start of its recognition as an instrument of customary law. It was, however, not recognised as an instrument of the law of the land, as reflected in sayings such as "as is customary in Czech lands"¹³⁹ etc.

Laying was also used for the purpose of confirming a contract. By laying the creditor made sure it wouldn't be necessary to seek judicial intervention, rather slow in those times. Mutual agreement of both contracting parties turned laying into an agreed and permitted self-help. That, however, lowered its importance, and advanced distraint of assets lead eventually to its demise.

¹³⁹ ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922, p. 63.

The form of debtors' prison in the law of the land was mainly relevant for members of nobility without any real property that could be distrained. For burghers, debtors' prisons were usually established in town halls, separated from prisons for criminals. Debtors' prison, however seemingly similar to regular prison for criminals, was therefore no punishment, but rather a coercing legal form enforcing repayment of a debt.

Guarantee by honour (or berating for money) was based on an attack by the creditor targeting the honour of the debtor. Individual expressions were used, usually precisely formulated. Maximum level of possible cursing targeting the debtor was also set. The creditor could use two ways: either the written form of berating letters, or the form of public display. A debtor unable to repay his debts lost its honour, which had vast consequences: he lost his procedural rights, he couldn't appear before the court as a witness, he couldn't acquire real property. Since mid-1500s this form has no longer been used in the law of the land and was even forbidden in municipal law.

Surety, another form of guarantee for obligations, was based on the fact that another person guaranteed fulfilment of an obligation in case of debtor's failure to do so. Originally this other person provided guarantee in the first place, later only as a reserve debtor. However, an entire range of persons was barred from even becoming surety guarantors.

The most usual form of guarantee for obligations was guarantee provided by debtor's assets – bail. In both the law of the land and municipal law a range of bails was applied – contractual bails were the most usual, but there were also judicial bails and statute-based bails.

Both personal chattels and real property could be used as bails. In case of personal chattels two forms of bails evolved: foreclosing and sellable. A foreclosing bail was very unfavourable for the debtor – in case of failure to repay the debt the entire bail was foreclosed and given to the creditor, regardless of its value. Gradually, therefore, sellable bail became more usual – in case of debtor's failure

such bail was sold, the creditor covered his due from the yield, and the rest was given back to the debtor.

Bail of real property also existed in two forms – bail with possession and bail without possession. In case of bail with possession the creditor could use the property and take all its yields. After the debt was repaid, the bail was returned to the debtor. Bail without possession was more favourable for the debtor – the creditor could only take redress from such bail after the debtor failed to repay his debt.

In municipal law the law of bail was more developed, mainly due to the substantial influence of the Roman law. Here as well bails with and without possession could be distinguished.

Seznam literatury a pramenů

Literatura:

- BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území České republiky*. Praha: Linde, 2003.
- BRANDL, V. Dobývání peněz dlužných na rukojmích skrze ležení, láni a vyvolání. *Právník*. 1870, roč. IX.
- BRANDL, V. *Kniha Drnovská*. Brno 1868.
- BRANDL, V. (ed.). *Kniha Rožmberská*. Praha 1872.
- ČÁDA, F. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha 1922.
- ČECHURA, J. Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku (Perspektivy dalšího studia). *Český časopis historický*. 1990, roč. 88.
- ČELAKOVSKÝ, J. *Soud komorní za krále Vladislava II*. Praha 1895.
- DABKOWSKI, P. *Zaloga w prawie polskiem sredniowiecznem*. Lwow 1905.
- FLODR, M. *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (-1359)*. Brno: Matice moravská, 2001.
- HANEL, J. J. *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha: Jednota právnická, 1874.
- HANEL, J. Ležení. *Ottův slovník naučný*. XV. Praha 1900, s. 988-989.
- JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. Ke kodifikaci městského práva v Čechách. In: *Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- JIREČEK, J. (ed.). *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha: Všehrd, 1876.
- KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha 1903.
- KLABOUC, J. *Staré české soudnictví. (Jak se dříve soudívalo.)* Praha 1967.
- KNOLL, V. Ručení osobní svobodou, ctí a vírou v právu městském. Stručný přehled. In: VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- KNOLL, V., VYKUSOVÁ, B. Zajišťovací instituty městského práva ve světle Koldínova zákoníku. In: *Soukromé právo v proměnách věků: Sborník příspěvků z Letní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010.

- MALÝ, K. *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1979.
- MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac 1995.
- MEZNÍK, A. O rukojmích a kterak k nim dle starodávného práva moravského hleděno býti mohlo. *Právník*. 1868, roč. VII.
- PRASEK, V. Ležáci. Kulturní obrázek o exekuci. *Selský archiv*. II. 1904, s. 80-91.
- RANDA, A. *Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných, hlavně v Čechách a na Moravě*. Praha 1870.
- RAUSCHER, R. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha 1923.
- RÖSSLER, E. F. *Das Altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhunderte*. Praha 1845.
- RÖSSLER, E. F. *Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert*. Praha 1852.
- RYBIČKA, A. *O právích a výsadách židův Českých*. Věstník české společnosti nauk, Praha 1875.
- STIEBER, M. *České státní smlouvy: historický nástin. (Od Přemysla Otakara II. do založení říše Habsburské)*. Díl I. Praha: Bursík&Kohout, 1910.
- ŠTĚPÁN, J. Litoměřický extrakt z r. 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách. *Miscellanea historico-iuridica*. Praha 1940.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.
- ZOUBEK, F. J. Frenclín Jakubův. In: *Památky archeologické a místopisné*. Díl VIII. Praha: Archaeologický sbor Musea království Českého, 1870.

Prameny:

- Archiv Český II, Praha 1842.
- Archiv Český V, Praha 1862.
- Archiv Český XI, Praha 1892.
- Archiv Český XIV. Praha 1895.
- Archiv Český XXVI, Praha 1909.
- Zemské zřízení z roku 1549. JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Všehrd, 1882.
- Zemské zřízení z roku 1564. JIREČEK, J. (ed.). *Zřízení zemská Království českého*. Praha: Všehrd, 1882.